

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PRÁVNICKÁ FAKULTA
Katedra občanského práva a pracovního práva

Diplomová práce

BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Filip MELZER, LL. M., Ph. D.

Vypracovala: Lenka FIALOVÁ

Olomouc 2009

Já, níže podepsaná Lenka Fialová, autorka diplomové práce na téma Bezdůvodné obohacení, která je literárním dílem ve smyslu autorského zákona č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů správci:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc,
Česká republika

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Bezdůvodné obohacení“ vypracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

V Olomouci dne 26. února 2009

.....
Lenka Fialová

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce panu **JUDr. Filipu Melzerovi, LL. M., Ph. D.** za odborné vedení při vypracování této práce, cenné rady, připomínky, podněty a věnovaný čas.

Také děkuji své rodině za podporu a trpělivost po dobu mého studia.

OBSAH

Kapitola 1	
Úvod	1
Kapitola 2	
Stručný historický vývoj občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení na území České republiky	5
A) Bezdůvodné obohacení v římském právu	5
B) Bezdůvodné obohacení podle obecného zákoníku občanského z roku 1811	6
C) Bezdůvodné obohacení podle občanského zákoníku z roku 1950..	7
D) Bezdůvodné obohacení podle občanského zákoníku z roku 1964..	8
Kapitola 3	
Charakteristika a vymezení pojmu bezdůvodného obohacení	11
A) Charakteristika bezdůvodného obohacení – závazek nebo odpovědnost?	11
B) Pojem bezdůvodného obohacení	14
1. Vymezení pojmu „obohacení“	14
2. Vymezení pojmů „právní důvod“ a „bezdůvodné“	17
3. Pojem bezdůvodného obohacení ve Spolkové republice Německo	19
C) Vztah institutu bezdůvodného obohacení k jednatelství bez příkazu a k odpovědnosti za škodu	20
1. Jednatelství bez příkazu	20
2. Odpovědnost za škodu	23
Kapitola 4	
Právní povaha ustanovení § 451 odst. 1 občanského zákoníku	27
Kapitola 5	
Jednotlivé skutkové podstaty právního vztahu z bezdůvodného obohacení	30
A) Jednotlivé skutkové podstaty právního vztahu z bezdůvodného obohacení podle platné právní úpravy v České republice	30
1. Plnění bez právního důvodu	30
2. Plnění z neplatného právního úkonu	32
3. Plnění na základě právního důvodu, který odpadl	35
4. Majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů	36
5. Plnění za toho, kdo měl po právu plnit sám (plnění za jiného) ..	37
6. Rozlišení některých skutkových podstat bezdůvodného obohacení	39
B) Jednotlivé skutkové podstaty právního vztahu z bezdůvodného obohacení podle platné právní úpravy ve Spolkové republice Německo	41
1. Leistungskondiktionen	41
2. Nichtleistungskondiktionen	44

Kapitola 6

Účinky odstoupení od smlouvy a právní postavení zainteresovaných osob	46
A) Odstoupení od smlouvy a jeho důsledky pro smluvní strany.....	46
1. Pojem „odstoupení od smlouvy“	46
2. Právní důsledky odstoupení od smlouvy pro smluvní strany.....	47
B) Vliv odstoupení od smlouvy na vlastnické právo třetí osoby	51
1. Vývoj názorů na účinky odstoupení od smlouvy mezi třemi osobami v soudní judikatuře.....	51
2. Shrnutí judikatury.....	54
3. Další judikatura – princip ochrany práv nabytých v dobré víře .	55
4. Právní postavení zainteresovaných osob.....	58

Kapitola 7

Nástin právní úpravy bezdůvodného obohacení v návrhu nového občanského zákoníku	62
A) Snaha o rekodifikaci soukromého práva v České republice.....	62
B) Rozbor navrhované právní úpravy bezdůvodného obohacení a její srovnání s platnou právní úpravou	63

Kapitola 8

Závěr.....	70
Zusammenfassung	73
Seznam literatury.....	75

KAPITOLA 1

ÚVOD

Tématem mé diplomové práce je ryze soukromoprávní institut známý již římskému právu. „Lidé žijící ve společnosti se při uspokojování svých potřeb, zájmů a preferencí nutně ocitají ve vzájemných vztazích (společenských vztazích). Proto se musí ve svém chování vzájemně řídit – nemá-li nastat chaos, nepořádek a boj každého s každým – určitými pravidly.“¹ Tato pravidla, jež upravují vztahy mezi jednotlivci (fyzickými i právnickými osobami), kteří mají v občanskoprávních vztazích rovné postavení, jsou stanovena zejména občanským zákoníkem a předpisy s ním souvisejícími. V těchto vztazích označovaných jako **soukromoprávní vztahy** nevystupuje stát nebo jiná instituce veřejnoprávního charakteru jako mocenský reprezentant společnosti, nýbrž je pro tyto vztahy charakteristická rovnost účastníků právních vztahů.² Jde o rovné postavení hmotněprávní, které v sobě zahrnuje autonomii vůle subjektů těchto právních vztahů.

Avšak ne všechny právní vztahy musí být nutně smluvní povahy. Existují také **právní vztahy založené na jiném základu než je smlouva**, tedy právní vztahy **mimosmluvní**, pro jejichž vznik existují různé důvody. Mezi mimosmluvní závazkové právní vztahy řadíme nejen institut náhrady škody (vznikající zejména porušením právní povinnosti), který pravděpodobně napadne každého, ale i často opomíjený institut bezdůvodného obohacení, který je základním tématem této diplomové práce.

Bezdůvodné obohacení představuje právní institut, pod kterým si málokterý laik dokáže něco představit. Tento institut je bohužel opomíjen

¹ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1.

² Tato je definována například v učebnici občanského práva hmotného (KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné 1. Díl první, Obecná část ; Díl druhý, Věcná práva*. Praha : ASPI, 2002, s. 41-42) tak, že a) žádný účastník právního vztahu nemůže jinému účastníku toho právního vztahu jednostranně uložit povinnost ani založit právo a b) vznikne-li mezi účastníky právního vztahu neshoda (střet – konflikt), nemůže ji jeden rozhodnout bez dohody s druhým (*nemo iudex in causa sua*), nýbrž se musí, chce-li aby tato neshoda byla mezi nimi rozhodnuta, obrátit se na soud, před nímž mají oba účastníci rovné postavení.

i odborníky, kteří se ve svých dílech zabývají zejména smluvními závazky, a pokud jde o závazky mimosmluvní, jednoznačně preferují odpovědnost za škodu a s ní spojenou problematiku náhrady škody. Tento fakt dokazuje také stav literatury věnující se otázkám bezdůvodného obohacení. Z poslední ucelené publikace na toto téma, jež vyšla v roce 1987³, se nedá čerpat s ohledem na změnu politické situace po roce 1989 a na přijaté novely týkající se probíraného tématu, které pocházejí z roku 1991. Situaci dokresluje kniha Meritum Občanského práva⁴, která ač se na svých stránkách⁵ honosí tím, že uvedená publikace obsahuje úplnou informaci ve srozumitelné podobě a nabízí vyčerpávající komplexní výklad oblasti práva občanského hmotného i procesního, a práva rodinného, kapitolu věnující se bezdůvodnému obohacení, jež je přirozeně součástí občanského práva hmotného, v uvedené publikaci nenajdeme.⁶

Za ústavní základ bezdůvodného obohacení lze považovat čl. 11 Listiny základních práv a svobod, který garantuje právo vlastnit majetek. *Každý má právo vlastnit majetek a vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu.* Jistou míru ochrany představuje také právo na pokojné užívání majetku vyjádřené v čl. 1 dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.⁷

Tato diplomová práce si klade za **cíl** zpracování některých sporných a diskutabilních témat týkajících se problematiky bezdůvodného obohacení. Toto téma je velice rozsáhlé a rozmanité, proto v této práci nemůže být zpracováno komplexně.

Je důležité upozornit, že tato práce je zaměřena pouze na občanskoprávní problematiku bezdůvodného obohacení, nebudu se tedy zabývat bezdůvodným obohacením v rámci ostatních soukromoprávních odvětví (práva obchodního,

³ VANĚK, J. *Neoprávněný majetkový prospěch*. Praha : Panorama, 1987.

⁴ FIALA, J. a kol. *Občanské právo*. Praha : ASPI, a. s., 2006.

⁵ <<http://www.aspimeritum.cz/aspimeritum/rada/&tier=44&content=intro>> [citováno dne 9. října 2008].

⁶ Výjimkou je snad jediný odstavec na straně 158 uvedené publikace.

⁷ Čl. 1 dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod zní: *Každá fyzická nebo právnická osoba má právo pokojně užívat svůj majetek. Nikdo nemůže být zbaven svého majetku s výjimkou veřejného zájmu a za podmínek, které stanoví zákon a obecné zásady mezinárodního práva.* (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8).

pracovního, autorského a dalších). Vymezením subjektů bezdůvodného obohacení a funkcemi bezdůvodného obohacení se také nebudu zabývat, protože mám za to, že tyto obecné otázky nečiní zvláštní obtíže a v literatuře jsou dostatečně popsány. Negativní výčet bezdůvodného obohacení a promlčení práva na vydání plnění z bezdůvodného obohacení zmíním jen bude-li to pro tuto práci nezbytné. Předpoklady vzniku bezdůvodného obohacení budou zpracovány v rámci jednotlivých skutkových podstat bezdůvodného obohacení.

Pokusím se také komparovat právní úpravu bezdůvodného obohacení v České republice s právní úpravou ve Spolkové republice Německo (dále jen SRN). Německý občanský zákoník se nazývá „Bürgerliches Gesetzbuch“ (dále jen BGB) a právní úprava bezdůvodného obohacení⁸ je upravena v ustanoveních § 812 až § 822.

Historicko-komparativní metodu užiji zejména při výkladu vývoje občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení, kde také užiji metodu popisnou. I při výkladu procesu rekodifikace soukromého práva v České republice bude použita historicko-komparativní metoda. Logické postupy je nutné aplikovat při každé výkladové metodě. Dále ve své práci užiji metodu jazykovou, interpretační a analytickou, a to zejména pokud se jedná o přiblížení obsahu soudní judikatury.

V neposlední řadě bude použita metoda komparativní, kdy bude česká právní úprava srovnávána s právní úpravou ve Spolkové republice Německo. Tuto zemi jsem si zvolila pro její kvalitní, léty prověřenou úpravu bezdůvodného obohacení.

Předkládanou diplomovou práci jsem pro snadnější orientaci v textu rozdělila do osmi kapitol.

První kapitola je věnována úvodu, zejména seznámení se s tématem práce, cíli a metodami užitými v práci. Také se zabývá členěním práce.

Druhá kapitola bude věnována stručnému vymezení historického vývoje občanskoprávní úpravy bezdůvodného obohacení na území České republiky. Institut bezdůvodného obohacení byl znám již v dobách římského, resp. justiniánského práva. Tato nejstarší úprava je dle mého názoru zpracována na

⁸ Ungerechtfertigte Bereicherung.

odborné úrovni, proto se jí nebudu podrobně zabývat. Přesto se o ní zmíním s ohledem na to, že české soukromé právo vychází z římskoprávní tradice.

Po tomto stručném vymezení historického vývoje právní úpravy zkoumaného institutu se pokusím vymezit již pozitivněprávní charakteristiku a pojem bezdůvodného obohacení jak v České republice, tak ve SRN. V této kapitole také budu definovat další mimosmluvní závazky, a to jednatelství bez příkazu a odpovědnost za škodu a jejich vztah ke zkoumanému institutu.

V další kapitole se již zaměřím na text zákona a jeho výklad. Zamyslím se nad právní povahou ustanovení § 451 odst. 1 občanského zákoníku. Tato otázka je v právní teorii problematická. Zásadně existují dva přístupy, jak chápat toto ustanovení. Pokusím se analyzovat § 451 odst. 1 a jeho povahu.

Poté se zaměřím na jednotlivé skutkové podstaty právního vztahu z bezdůvodného obohacení v České republice a ve SRN. Přičemž, vzhledem k poněkud skromnému textu českého občanského zákoníku, jde-li o ustanovení týkající se bezdůvodného obohacení, budu vycházet především z bohaté judikatury.

Šestá kapitola mé práce bude věnována problematice účinků odstoupení od smlouvy a jeho důsledků na právní postavení zainteresovaných osob. Přestože nesouvisí přímo s institutem zde rozebíraným, myslím si, že vzhledem k jeho nevyjasněnosti a provázanosti na institut bezdůvodného obohacení si zaslouží blíže se jemu věnovat. V právní teorii v současnosti probíhá bouřlivá diskuse, jaké řešení je v souladu s ústavním pořádkem. Zákon o této otázce zcela mlčí. Pokusím se tedy rozebrat jednotlivé způsoby řešení této problematiky a závěrem vyvodit patřičné soudy.

Předmětem mého zájmu v kapitole sedmé bude návrh právní úpravy bezdůvodného obohacení, jak je naznačen v návrhu nového občanského zákoníku. Pokusím se nejen přiblížit navrhovanou právní úpravu, ale také srovnat úpravu navrhovanou a aktuálně platnou a účinnou.

Závěrem připojím cizojazyčné resumé.

KAPITOLA 2

STRUČNÝ HISTORICKÝ VÝVOJ OBČANSKOPRÁVNÍ ÚPRAVY BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

A) BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Již v římském právu se postupně objevovala a prosadila myšlenka, která ve své podstatě zakazovala obohacovat se bezdůvodně na úkor druhého. Podstatný rozmach tohoto institutu nastal v právu justiniánském v podobě *condictiones sine causa*, kdy bylo také formulováno sedm případů kondikcí⁹:

- 1) *condictio indebiti* (na vrácení nedluhu splněného omylem),
- 2) *condictio causa data, causa non secuta*, nebo také *condictio ob causam datorum* (na vrácení toho, co kdo plnil v očekávání nějakého výsledku, který se nedostavil),
- 3) *condictio furtiva* (na vrácení odcizené věci),
- 4) *condictio ob turpem causam* (proti tomu, kdo přijal plnění pro sebe nečestné),
- 5) *condictio ob iniustam causam* (proti tomu, kdo přijal plnění v rozporu se zákonným zákazem),
- 6) *condictio ob causam finitam* (na vrácení plnění, v případě, že očekávaný výsledek sice nastal, ale později pominul),
- 7) *condictio sine causa specialis* (pro ostatní způsoby bezdůvodného obohacení).¹⁰

⁹ Kondikce z bezdůvodného obohacení byly žaloby přísného práva, které omezovaly rozhodčího na pouhé zjištění oprávněnosti žalobcova nároku; žalobce nesměl pod sankcí úplné ztráty nároku zažalovat více, než nač měl právo; kondikce zněly na vydání všeho, oč byl žalovaný v době rozsudku obohacen (srov. KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 228).

¹⁰ Blíže BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha : Academia, 1994, s. 72; KORECKÁ, V. *Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Právnická fakulta, 1981, s. 14-15.

B) BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE OBECNÉHO ZÁKONÍKU OBČANSKÉHO Z ROKU 1811

Obecný zákoník občanský (dále také OZO) vydán jako císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s. neobsahoval sice výslovnou úpravu závazků z bezdůvodného obohacení, avšak pojímal ustanovení, u kterých lze pozorovat zásadu, že se nikdo nemá obohacovat na úkor jiného.

Názory na to, zda OZO obsahuje pouze úpravu jednotlivých speciálních žalob z bezdůvodného obohacení nebo zda upravuje i všeobecnou (generální) žalobu z bezdůvodného obohacení, nebyly v právní teorii tehdejší doby jednotné.¹¹ Jako většinový se však prosadil názor, že OZO všeobecnou žalobu z bezdůvodného obohacení nezná. Skutkové podstaty kondikcí můžeme nalézt na několika místech OZO, zejména se jedná o § 1431 až § 1437, v nichž je upraveno placení nedluhu a dále o § 1041 až § 1044, kde nalezneme úpravu upotřebení věci k prospěchu druhého a § 1174, který obsahuje úpravu plnění k účelu nedovolenému.

Po rozpadu Rakousko-Uherské monarchie, který způsobila její porážka v první světové válce, vznikla dne 28. října 1918 Československá republika. V tomto roce platil v českých zemích na základě tzv. recepčního zákona č. 11/1918 Sb. rakouský obecný zákoník občanský z roku 1811. „Tento zákoník tvořil základ veškerého soukromoprávního řádu ovládaného soukromoprávními principy, které se v kontinentálním evropském právu v jeho dlouholetém historickém vývoji počínaje římskoprávní tradicí postupně utvářely.“¹² Jinak tomu ovšem bylo na Slovensku, kde tehdy stále ještě platilo uherské zvykové právo. Tento stav byl nevyhovující, a proto se již v roce 1918 začal připravovat nový unifikovaný občanský zákoník, který měl platit jak v českých zemích, tak i na Slovensku. Avšak pokusy o kodifikaci a především unifikaci občanského práva trvaly dlouho a k jejich úspěšnému dokončení ve formě přijetí nového občanského zákoníku došlo až po vydání Ústavy 9. května 1948.

¹¹ V podrobnostech KORECKÁ, V. *Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Právnická fakulta, 1981, s. 18-23.

¹² ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 16.

C) BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 1950

Na rozdíl od OZO, občanský zákoník č. 141/1950 Sb., který vstoupil v účinnost dne 1. ledna 1951, obsahoval výslovnou úpravu bezdůvodného obohacení, a to v hlavě sedmnácté části čtvrté. Konkrétně se jednalo o ustanovení § 360 až § 365. Tato hlava byla nazvána „Závazky z bezdůvodného obohacení“ a byla dále rozdělena do tří rubrik:

- a) **plnění bez právního důvodu**, které podle § 360 zahrnovalo nejen případy plnění, pro které nebylo právního důvodu, ale i plnění, jehož právní důvod se neuskutečnil nebo odpadl;
- b) **upotřebení věci pro jiného**, které zahrnovalo dva případy, a to (1) podle § 363 upotřebení věci pro jiného mimo případ jednatelství bez příkazu, které bylo samostatně upraveno v § 443 a násl. a (2) podle § 364 obětování věci v společné nouzi za účelem odvrácení větší škody;
- c) **náklad učiněný za jiného** byl upraven v § 365, podle něj oprávnění domáhat se náhrady měl ten, kdo učinil náklad za někoho, kdo jej měl po právu učinit sám, náklad za jiného však nesměl být učiněn proti vůli povinného, který by jej byl sám řádně vynaložil.

„Tuto úpravu nutno vyzdvihnout jednak z toho důvodu, že poprvé v českých poměrech systematicky uceleně upravila institut bezdůvodného obohacení, jednak proto, že vystihla jeho souvislost s případy označovanými jako *versio in rem* (§ 363 až § 365). Jejím nedostatkem byla však přílišná stručnost, nechávající některé otázky otevřené; z pohledu tehdejší doby však o nedostatek patrně nešlo, resp. z několika málo publikovaných rozhodnutí zásadní problémy rozpoznat nelze.“¹³

Přesto už v roce 1961 byl stav úpravy bezdůvodného obohacení považován za krajně neuspokojivý a bylo konstatováno, že tento stav nelze vysvětlit

¹³ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 1051.

historickou podmíněností této úpravy dobou jejího vzniku. „Jde tu vysloveně o chybnou koncepci bezdůvodného obohacení, která tím, že je kazuistická, nebrání tomu, aby se někdo v případech nepostižených ustanoveními §§ 360-365 obč. zák. mohl zcela legálně a přitom zcela amorálně obohatit na úkor jiného.“¹⁴ Na nápravu tohoto nevyhovujícího stavu bylo navrženo, aby byla opuštěna dosavadní kazuistická koncepce bezdůvodného obohacení, aby byla v občanském zákoníku vyjádřena obecná zásada prikazující, aby každý, kdo by se obohatil na újmu druhého, obohacení musel vrátit, resp. nahradit a aby byly jednotlivé konkrétní případy bezdůvodného obohacení uvedeny příkladmo.¹⁵

D) BEZDŮVODNÉ OBOHACENÍ PODLE OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU Z ROKU 1964

V současné době platný občanský zákoník č. 40/1964 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. dubna 1964, v původním znění oproti dřívější právní úpravě dosáhl v úpravě bezdůvodného obohacení výrazných změn. Především obsahoval preambuli s úvodními články, které vymezovaly zásady občanskoprávních vztahů, přičemž článek VIII přímo stanovoval, že *ustanovení občanského zákoníku je třeba uplatňovat a vykládat ve smyslu těchto zásad*. Článek VII těchto zásad zněl takto: *Nikdo nesmí zneužívat svých práv proti zájmům společnosti nebo spoluobčanů a nikdo se nesmí na úkor společnosti nebo spoluobčanů obohacovat*. Občanský zákoník ve svém původním znění měl tedy přímo zakotven zákaz obohacovat se na úrok druhého.

Samotný institut bezdůvodného obohacení se proměnil v odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch. V původním znění byl (stejně jako dnes) zakotven v části šesté upravující odpovědnost za škodu a za neoprávněný majetkový prospěch, hlavě třetí nazvané „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“. Bezdůvodné obohacení tedy bylo přejmenováno na neoprávněný majetkový prospěch a mělo se za to, že má odpovědnostní charakter.

¹⁴ KNAPP, V. Nový občanský zákoník a některé otázky socialistické morálky. *Socialistická zákonnost*, 1961, č. 1, s. 359.

¹⁵ Tamtéž, s. 360.

V § 451 byla zakotvena povinnost toho, kdo na úkor občana nebo organizace neoprávněně získá majetkový prospěch, tento prospěch vydat. Následující ustanovení upravovalo, co se myslí neoprávněným majetkovým prospěchem. Šlo o prospěch získaný plněním bez právního důvodu nebo plněním z neplatného právního úkonu, jakož i prospěch získaný z nepoctivých zdrojů. V ustanovení § 454 bylo stanoveno, že neoprávněný majetkový prospěch má i ten, za nějž bylo plněno, co po právu měl plnit sám.

Ustanovení § 453 upravovalo nález věcí ztracených, skrytých nebo opuštěných, jejichž vlastník nebyl znám. Dnes tuto problematiku řeší § 135 občanského zákoníku.

V § 456 se nově objevilo pravidlo platné i dnes, podle kterého v případech, kdy nebylo možné zjistit postiženého, připadl neoprávněný majetkový prospěch (nyní bezdůvodné obohacení) státu.

Ustanovení § 457 odst. 2 a 3 umožňovalo soudu na návrh prokurátora vyslovit, že část nebo celé plnění přijaté na základě neplatné smlouvy uzavřené s úmyslem porušit zákon připadá státu. Obsah těchto odstavců byl přesněji vymezen novelizací provedenou zákonem č. 131/1982 Sb., účinným od 1. dubna 1983.

Zákonem č. 131/1982 Sb. bylo také přidáno ustanovení § 453a upravující postup, co se stane s věcí, pokud se její vlastník dopustí takového protiprávního jednání, jímž se trvale zbaví možnosti věc obvyklým způsobem užívat. V takovém případě, pokud je v rozporu se zájmem společnosti, aby vlastník s věcí dále nakládal, věc připadala státu. Toto ustanovení bylo užíváno v podstatě jako trestní sankce pro osoby, které opustily republiku. Obdobně přecházela na stát i jiná majetková práva občana, s výjimkou práva dědického, práva z odpovědnosti za škodu na zdraví nebo jiného práva omezeného jen na jeho osobu. Státu však nepřipadal ten majetek, jehož bylo nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb osob, o jejichž výživu nebo výchovu byl vlastník věci, nebo ten, jemuž svědčilo majetkové právo, povinen pečovat, a dále majetek, který nabyl jiný od vlastníka v dobré víře. Ustanovení bylo zrušeno zákonem č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích s účinností od 1. dubna 1991.

Poslední novela zasahující také problematiku bezdůvodného obohacení byla provedena zákonem č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník. Tento zákon předně vypustil celou preambuli občanského zákoníku obsahující zásady občanskoprávních vztahů, změnil nadpis hlavy třetí části šesté, čímž se vrátil zpět k původnímu názvu zde zpracovávaného institutu – bezdůvodnému obohacení, vypustil § 452, § 453 (problematika, která byla tímto ustanovením regulována je nově zařazena do části věnující se vlastnickému právu, konkrétně do § 135) a § 457 odst. 2 a 3 a pozměnil znění zbývajících ustanovení zejména s ohledem na změnu názvu institutu.

Lze poznamenat, že občanský zákoník v platném znění¹⁶ obsahuje ustanovení týkající se problematiky bezdůvodného obohacení, která jsou velice kusá, stručná a příliš obecná, proto musí být vykládána a interpretována soudní praxí. Judikatura vztahující se k tomuto tématu se zdá být bohatá, avšak v žádném případě není dostačující a v praxi činí nemalé obtíže.

¹⁶ V práci pracuji s textem občanského zákoníku ve znění pozdějších předpisů (poslední změna učiněna zákonem č. 384/2008 Sb., účinným ode dne 20. října 2008).

KAPITOLA 3

CHARAKTERISTIKA A VYMEZENÍ POJMU BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ

Dříve než se začneme plně věnovat platné právní úpravě bezdůvodného obohacení, musíme stanovit, jaký charakter bezdůvodné obohacení má. Poté, co vymezíme pojem bezdůvodného obohacení v České republice, zaměříme se na pojem bezdůvodného obohacení ve Spolkové republice Německo. Dále je důležité určit poměr bezdůvodného obohacení k dalším občanskoprávním institutům, které, jak poznáme, mají k bezdůvodnému obohacení blízký vztah.

A) CHARAKTERISTIKA BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ – ZÁVAZEK NEBO ODPOVĚDNOST?

V občanskoprávní teorii donedávna přetrvával spor, zda právní vztah vzniklý z bezdůvodného obohacení je či není jednou z forem občanskoprávní odpovědnosti.

Otázka povahy vztahu bezdůvodného obohacení zaměstnávala právní teoretiky do nedávné doby. Dnes naprostá většina autorů vymezuje bezdůvodné obohacení jako jeden z právních důvodů vzniku závazků, čímž poukazuje na to, že bezdůvodné obohacení představuje samostatný zavazovací důvod. Nebylo tomu však vždy. Například dílo Věry Korecké¹⁷ z roku 1981 nebo Tomáše Hulvy¹⁸ z roku 2006 pojednává o odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch, resp. o odpovědnosti za bezdůvodné obohacení. V prvním případě jde o dílo poplatné době jeho vzniku, které bylo vypracováno ještě v období před velkou novelizací z roku 1991 a kdy znění zákona ještě obsahovalo argumenty podporující tento závěr,¹⁹ ve druhém případě se jedná nejspíše o nedopatření

¹⁷ KORECKÁ, V. *Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Právnická fakulta, 1981, s. 37-43.

¹⁸ HULVA, T. *Právo ochrany spotřebitele pro neprávnický*. Praha : ASPI, 2006, s. 92-94.

¹⁹ Zejména jde o stanovení zákazu obohacovat se na úkor druhého v čl. VII a o pravidlo uvedené v § 415 obč. zák., kde byla stanovena prevenční (primární) povinnost počínat si tak, aby nedocházelo k neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor společnosti nebo jednotlivce.

v důsledku zmatečné právní úpravy, které si autor sám uvědomil a v další své publikaci²⁰ již hovoří, v souladu s dnes všeobecně přijímaným názorem, o závazku z bezdůvodného obohacení.

Tento spor vznikl také pro terminologickou nedůslednost platné právní úpravy. Právní úpravu bezdůvodného obohacení nalezneme v části šesté občanského zákoníku nazvané „Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení“. Tato část se skládá ze tří hlav. První a druhá hlava se týká předcházení hrozícím škodám a odpovědnosti za škodu, třetí hlava se zabývá právní úpravou bezdůvodného obohacení. Posledně zmiňovaná hlava je nadepsána „Bездůvodné obohacení“. Tento nadpis byl do občanského zákoníku vložen zákonem č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník, když nahradil dřívější název „Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch“.

Ustanovení § 489 po provedené novelizaci zákonem č. 509/1991 Sb. určuje, že z právních úkonů, zejména ze smluv, jakož i ze způsobené škody, z bezdůvodného obohacení nebo z jiných skutečností uvedených v zákoně vznikají závazky.

Myslím, že není nutné vymezovat všechny důvody, pro které není možné považovat právní vztah z bezdůvodného obohacení za vztah odpovědnostní. Jen zmíním dva základní. V první řadě vyjdeme ze samotného pojmu odpovědnost. Odpovědnost je nejčastěji chápána jako sekundární právní povinnost, která vzniká subjektu, pokud porušil primární právní povinnost vyplývající ze zákona, smlouvy nebo soudního rozhodnutí.²¹ V platné právní úpravě není stanovena žádná primární právní povinnost, jejíž porušení by zakládalo sekundární (odpovědnostní) povinnost tak, jak tomu bylo před rokem 1991.

Druhým argumentem na podporu výše uvedeného tvrzení je, že pro vznik odpovědnostního právního vztahu je třeba, aby byly naplněny předpoklady, které sice občanský zákoník výslovně nestanoví, ale jsou definovány právní teorií

Z toho lze vyvozovat závěr, že nedodržení takto stanovených povinností zakládalo sekundární odpovědnostní povinnost z neoprávněného majetkového prospěchu.

²⁰ HULVA, T. *Ochrana majetku*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 227.

²¹ Srov. FIALA, J. a kol. *Občanské právo*. Praha : ASPI, a. s., 2006, s. 248.

a jejich obsah je naplňován soudní praxí. Tyto předpoklady budou uvedeny níže v souvislosti s vymezením odpovědnosti za škodu, avšak na tomto místě je třeba zmínit alespoň základní předpoklad zpravidla nutný ke vzniku odpovědnosti. Tím je porušení právní povinnosti, resp. protiprávní úkon jako projev lidské vůle, který je v rozporu s objektivním právem. Bez protiprávnosti nemůže vzniknout odpovědnost. Avšak pro vznik závazku na vydání bezdůvodného obohacení se zásadně nevyžaduje, aby byl neoprávněný majetkový prospěch získaný zaviněným protiprávním úkonem.²² Toto tvrzení však nevylučuje možnost, aby k bezdůvodnému obohacení došlo v důsledku porušení právní povinnosti. Příkladem, kdy dochází k bezdůvodnému obohacení bez porušení právní povinnosti může být sesutí půdy na cizí pozemek v důsledku povodně nebo jiné přírodní katastrofy.

Na výše uvedené závěry nemá vliv ani skutečnost, že o odpovědnosti za škodu hovoříme i v některých případech, kdy zaviněné porušení právní povinnosti není předpokladem vzniku odpovědnosti (například pokud jde o škodu způsobenou okolnostmi, které mají původ v povaze přístroje nebo jiné věci, jichž bylo při plnění závazku použito podle § 421a nebo v souvislosti s § 427, který upravuje odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků).

Z výše uvedených skutečností lze vyvodit, že zatímco označení šesté části obč. zák. užívá pojmu „odpovědnost“, název hlavy třetí uvedené části obč. zák. se již o odpovědnosti ve spojitosti s bezdůvodným obohacením nezmiňuje. Je možno tedy dovozovat nedůslednost zákonodárce při novelizaci občanského zákoníku a přiklonit se k závěru, že **právní úprava bezdůvodného obohacení nemá charakter odpovědnostní.**

Lze uzavřít, že bezdůvodné obohacení představuje samostatný zavazovací důvod, na jehož základě vzniká závazkový právní vztah. Závazkový právní vztah je podle § 488 právní vztah, ze kterého jedné straně (věřiteli) vzniká právo na plnění (pohledávka) od dlužníka, zatímco druhé straně (dlužníkovi) vzniká povinnost plnit, resp. splnit závazek. Je nutné si také uvědomit, že obecná část

²² Správa Nejvyššího soudu SSR zo dňa 22. 11. 1985, sp. zn. Pls 2/85 (R 25/1986).

závazkového práva, která je v občanském zákoníku zařazena v části osmé hlavě první je rovněž obecnou částí závazků vzniklých z bezdůvodného obohacení.

Právní vztah bezdůvodného obohacení patří do systému závazků mimosmluvních. Mezi **mimosmluvní závazky** se řadí civilní delikty a tzv. **kvazidelikty**. Kvazidelikt (závazek *quasi ex delicto*) je možno definovat jako „faktické jednání, které zdánlivě vykazuje všechny znaky zakázaného jednání, avšak vzhledem k tomu, že zde některý podstatný znak ve skutečnosti chybí (popřípadě v důsledku jiné okolnosti), nelze toto jednání jako delikt stíhat“.²³ Za kvazidelikt je nejčastěji označováno bezdůvodné obohacení právě pro absenci zavinění, resp. absenci nutnosti porušení právní povinnosti.

B) POJEM BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ

Aby bylo možno nějaké obohacení považovat za bezdůvodné, je třeba naplnit zejména dva základní předpoklady, tj. musí dojít k obohacení na úkor jiného a toto obohacení musí být bezdůvodné. Proto je důležité přiblížit, co si pod pojmy obohacení a jeho bezdůvodnost lze představit.

1. Vymezení pojmu „obohacení“

Obohacení je pojmovým znakem a jedním z obecných předpokladů vzniku závazku z bezdůvodného obohacení. Představuje skutečnost, že došlo k **získání** určitého **majetkového prospěchu** a projeví se v majetkové sféře neoprávněného nabyvatele (obohaceného). Platí, že prospěch **musí mít majetkovou hodnotu**, což znamená, že musí být vždy **objektivně vyjádřitelný v penězích**.

Další nezbytnou podmínkou k tomu, aby bylo možno mluvit o obohacení jednoho subjektu je, že se tak stalo současně na úkor subjektu druhého, tzn. že to, co představuje obohacení jedné strany, je současně újmou strany druhé v příčinné souvislosti.

Obohacení musí být bezdůvodné – k tomu viz dále.

²³ Heslo „kvazidelikt“ [citováno dne 25. října 2008]. Dostupné z: <<http://www.encyklopedie.seznam.cz>>. Srov. také KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 265.

K získání bezdůvodného obohacení může dojít **z různých příčin**. Může jít o protiprávní úkon obohaceného, ale i o událost (např. naplavení dřeva na cizí pozemek v důsledku povodně). Událost může být důvodem vzniku bezdůvodného obohacení i nepřímo. Například v případě, že se plnění jedné strany stane v důsledku události nemožným a druhá strana již své povinnosti splnila. Dochází tak ke vzniku bezdůvodného obohacení v důsledku odpadnutí právního důvodu (zániku závazku pro nemožnost plnění). K získání bezdůvodného obohacení může dojít i v důsledku chování, které právo aprobuje, tj. dovoluje. To nastane například tehdy, když jedna ze stran projeví svou vůli odstoupením od smlouvy, čímž dojde k odpadnutí právního důvodu plnění. Příčinou obohacení může být i chování osoby, na jehož úkor bylo získáno (plnění nedluhu, plnění nepravému věřiteli).²⁴

Obohacení může mít různou podobu – může být získáno prostřednictvím plnění, avšak dle mého názoru k němu může dojít také jiným způsobem. Rozlišují se dvě formy bezdůvodného obohacení – obohacení přímé a nepřímé (viz dále).

a) Obohacení získané prostřednictvím plnění a jiným způsobem

Obohacení může mít podobu peněžitého nebo věcného plnění, ale i prospěchu z užívání cizí věci nebo z výkonů, které byly pro obohaceného provedeny.

Plnění lze chápat v terminologii závazkového práva ve dvojitým významu.

V první řadě je za plnění označováno **chování dlužníka směřující ke splnění jeho povinnosti vůči věřiteli** (k uspokojení věřitele) ze závazkového vztahu. Toto chování může spočívat:

- a) v aktivní lidské činnosti:
 - 1. *dare* – něco dát (věci, práva)
 - 2. *facere* – něco konat ve prospěch jiného
- b) v pasivním nekonání:
 - 3. *omittere* – zdržet se určitého aktivního chování

²⁴ FIALA, J., HURDÍK, J., a kol. *Lexikon občanského práva*. Sagit, 1997, s. 17-18.

4. *pati* – strpět určité chování druhého subjektu závazkového vztahu

Plnění může být také chápáno jako **majetková hodnota, kterou věřitel od dlužníka ze závazku získává** – tedy jako předmět závazku. Majetkovou hodnotou může být jakýkoli způsobilý předmět občanskoprávního vztahu, tj. podle § 118 obč. zák. *věci*, a pokud to jejich povaha připouští, *práva* (ta musí být především způsobilá k dispozicím typickým pro předmět občanskoprávních vztahů, měla by být tedy převoditelná, zastavitelná apod., příkladem může být postoupení pohledávky nebo zřízení práva), nebo *jiné majetkové hodnoty* (jde o hodnoty vyjádřitelné v penězích, jako příklad bývá uváděno know-how).

Majetková hodnota, kterou plnění představuje, může být poskytována najednou v určitém vymezeném okamžiku (např. zaplacení kupní ceny nebo odstupného), může mít i povahu plnění opakujícího se nebo trvajícího (např. závazek strpět určité chování druhého účastníka).

Avšak, aby byl závazek platný, musí plnění splňovat některé náležitosti. Především musí být plnění 1) objektivně možné, 2) v souladu se zákonem a dobrými mravy, 3) ocenitelné v penězích a 4) určité.

Plnění může být peněžité nebo nepeněžité. Závazky s plněním peněžitým se označují jako závazky peněžité, závazky s plněním nepeněžitým se označují za závazky nepeněžité.

Pro peněžité závazky jsou důležité peníze jako zákonná platidla. Peníze jsou všeobecným ekonomickým ekvivalentem, čímž představují obvyklý předmět plnění občanskoprávních závazků. K peněžitým závazkům může přistoupit jako akcesorický závazek **příslušenství peněžitého plnění**. Jde o *úrok z prodlení*, ve stanovených případech *poplatek z prodlení* a *náklady spojené s uplatněním pohledávky*.

Nepeněžitými závazky jsou oproti tomu všechny závazky, jejichž předmětem plnění nejsou peníze ve formě zákonných platidel. Jde tedy o provedení smluvně sjednaných výkonů, dodání zboží, apod.

To znamená, že plnění je **jednání nebo opomenutí, ke kterému je dlužník zavázán**.

Existují však případy, které by měly spadat pod pojem bezdůvodného obohacení, ale zákon s nimi výslovně nepočítá. Obohacení totiž může vzniknout také jiným způsobem než prostřednictvím plnění. Lze si představit situace, kdy obohacení vzniká spotřebováním nebo užíváním cizích věcí, zásahem do autorských práv, zpracováním nebo vestavěním cizího materiálu do budovy vlastníka řemeslníkem, který není ve smluvním poměru s vlastníkem budovy, nesprávným zápisem v katastru nemovitostí apod. Na takové případy myslí výslovně např. německé BGB, které ve svém § 812 stanoví povinnost vydání bezdůvodného obohacení nejen pro případy jeho nabytí prostřednictvím plnění, ale také pro případy jeho nabytí jiným způsobem na náklady jiného.

b) Obohacení přímé

O přímém obohacení hovoříme, pokud se **projevilo v majetkové sféře obohaceného zvětšením jeho majetku** (aktiv).

Příkladem přímého obohacení může být přijetí plnění osobou, která nebyla oprávněná plnění přijmout nebo plnění vynaložené s předpokladem, že dojde k plnění vzájemnému, avšak k němu nedošlo.

c) Obohacení nepřímé

K nepřímému obohacení dochází v případě, že **v majetkové sféře obohaceného nedošlo ke zmenšení majetku** (pasiv) obohaceného, **ač se tak po právu mělo stát.**

Nepřímé obohacení vzniká například v případě, že někdo jiný plní za obohaceného to, co po právu měl plnit sám. Dalším příkladem může být užívání společné věci podílovým spoluvlastníkem nad rozsah vyplývající z jeho spoluvlastnického podílu.

2. Vymezení pojmů „právní důvod“ a „bezdůvodné“

Již jsme si tedy objasnili důležitý pojem „obohacení“ a nyní je nezbytné ještě vysvětlit, kdy je obohacení bezdůvodné, k čemuž je dle mého názoru vhodné znát co se rozumí pojmem právní důvod vzniku občanskoprávních vztahů.

Právní důvod (také právní titul) je **okolnost, která vede ke vzniku, změně nebo zániku právních vztahů**. V případě občanského práva jde tedy o okolnost, která vede ke vzniku, změně nebo zániku občanskoprávních vztahů. Občanskoprávní vztahy vznikají z různých právních důvodů, zejména z jednostranných, dvoustranných i vícestranných právních úkonů a z jiných právních skutečností, mezi které se nejčastěji řadí protiprávní úkony, jiná faktická chování, konstitutivní rozhodnutí soudů nebo správních orgánů, události, protiprávní stavy a další právní skutečnosti [například nález ztracené věci, který mimo jiné zakládá i vznik práva nálezce na nálezné (odměnu za nález)]. Výjimečně může být právním důvodem vzniku občanskoprávního vztahu i zákon (například vznik zákonného zastoupení dle ustanovení § 23 obč. zák.).

Je třeba uvědomit si, že majetkové hodnoty nabyté z právem dovolených (aprobovaných) důvodů (dar, koupě, vydržení apod.) nemohou být předmětem bezdůvodného obohacení. Těmto je naopak poskytována občanskoprávními předpisy, zejména občanským zákoníkem, ochrana. Došlo-li však na úkor jednoho subjektu k obohacení (tj. nabytí majetkového prospěchu) jiného subjektu **bez právem uznaného důvodu**, vzniká mezi těmito subjekty závazkový právní vztah z bezdůvodného obohacení, jak je předpokládán ustanovením § 489 obč. zák. Toto ustanovení občanského zákoníku predestinuje právní důvody vzniku jednoho druhu občanskoprávních vztahů, a to závazkových právních vztahů, když vymezuje, že *závazky vznikají z právních úkonů, zejména ze smluv, jakož i ze způsobené škody, z bezdůvodného obohacení nebo z jiných skutečností uvedených v zákoně*. Jedním z právních důvodů vzniku závazkového právního vztahu je tedy i bezdůvodné obohacení.

Pro vyslovení závěru, že je obohacení bezdůvodné je tedy třeba, aby k obohacení, tj. přesunutí majetkových hodnot, došlo bez právem uznaného důvodu. Zákon sám v ustanovení § 451 a § 454 vymezuje případy, kdy lze určitý majetkový prospěch považovat za bezdůvodný a je tedy založena povinnost k jeho vydání. Jde o případy bezdůvodného obohacení (majetkového prospěchu) získaného plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu (s výjimkou plnění dluhu neplatného pouze pro nedostatek formy), plněním z právního důvodu, který odpadl, plněním za jiného a o prospěch získaný

z nepoctivých zdrojů. Tyto případy se označují jako skutkové podstaty a bude o nich hovořeno v samostatné kapitole této diplomové práce.

Občanský zákoník také ve svém ustanovení § 455 určuje, jaká plnění se za bezdůvodná nepovažují. Jde o přijetí promlčeného dluhu, jakož i přijetí plnění ze hry nebo sázky uzavřené mezi fyzickými osobami a vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených. V těchto případech se totiž plnění opírá pouze o povinnost plnit v podobě naturální obligace, což znamená, že takový závazek nelze u soudu vymáhat.

Lze tedy uzavřít, že o bezdůvodné obohacení se jedná v případě, že nějaký subjekt získá majetkový prospěch na úkor jiného bez právem uznaného (aprobovaného) důvodu.

3. Pojem bezdůvodného obohacení ve Spolkové republice Německo

Jak bylo řečeno již v úvodu této práce, úprava bezdůvodného obohacení se ve Spolkové republice Německo nachází v německém občanském zákoníku, tedy v *Bürgerliches Gesetzbuch* (dále jen BGB). Jedná se o část 26. nazvanou „Neoprávněné (neodůvodněné tedy bezdůvodné) obohacení“ (*Ungerechtfertigte Bereicherung*) obsahující ustanovení § 812 až § 822.

Úprava je zařazena do knihy druhé nazvané „Právo závazkových vztahů“ (*Recht der Schuldverhältnisse*), tedy přímo do části upravující závazková práva. Již z této skutečnosti je zřejmé, že v SRN nepanuje nejistota ohledně právní povahy zde zpracovávaného institutu, jako je tomu v České republice. Bezdůvodné obohacení je stejně jako v České republice představováno závazkem vzniklým na základě majetkového přesunu, který nemá oporu v právním řádu a jehož výsledkem je zlepšení majetkové situace obohaceného.²⁵

²⁵ Heslo „Bereicherung, ungerechtfertigte“ [citováno dne 17. listopadu 2008]. Dostupné z: <<http://www.steuerlinks.de/lr-bereicherung-ungerechtfertigte.html>>.

C) VZTAH INSTITUTU BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ K JEDNATELSTVÍ BEZ PŘÍKAZU A K ODPOVĚDNOSTI ZA ŠKODU

Výše jsme si vymezili, že bezdůvodné obohacení patří do systému mimosmluvních závazků. Do tohoto systému patří také další dva instituty.

V první řadě jde o jednatelství bez příkazu, které je v občanském zákoníku zařazeno mezi smluvní typy, ačkoliv již římské právo je řadilo mezi tzv. kvazikontrakty.²⁶ Ve druhém případě o již výše zmíněnou odpovědnost za škodu. Na tomto místě se tedy pokusím charakterizovat podstatu obou institutů, uvést shodné rysy i odlišit tyto instituty od bezdůvodného obohacení.

1. Jednatelství bez příkazu

Právní úpravu jednatelství bez příkazu nalezneme v hlavě deváté občanského zákoníku, konkrétně jde o ustanovení § 742 až § 746. „Zásadně platí, že nikdo není oprávněn mísit se do cizích záležitostí, nemá-li k tomu dostatečný právní důvod.“²⁷ Občanský zákoník setrvává na zásadě, která říká, že do práv jednotlivce je možno zasáhnout jen za předpokladu, že buď osoba, která je tímto zásahem dotčena s ním vyslovila souhlas, nebo to dovoluje či přímo ukládá zákon.

a) Podstata institutu jednatelství bez příkazu

Závazkový právní vztah, v němž je obstarána cizí záležitost, aniž jednající jako jednatel bez příkazu měl k tomuto jednání příkaz nebo byl jinak oprávněn, se nazývá jednatelství bez příkazu. K pojmovým znakům se řadí následující:

1. obstarání záležitosti,
2. záležitost je záležitostí cizí,
3. nedostatek příkazu nebo jiného oprávnění,
4. obstarání záležitosti v cizím zájmu,
5. hrozba škody.

²⁶ Kvazikontrakt lze vymezit jako faktické jednání, ze kterého vznikají vztahy obdobné jako vztahy vznikající jinak na základě smlouvy, aniž k uzavření smlouvy došlo (jednatelství bez příkazu, použití věci a vynaložení nákladu pro jiného a podobně). Heslo „Kvazikontrakt“ [citováno dne 31. října 2008]. Dostupné z: <<http://www.encyklopedie.seznam.cz>>.

²⁷ ŠVESKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník II. § 460-880. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 2061.

Jednatelství vychází z toho, že do záležitosti jiného je možné zasáhnout jen tehdy, když s tím projeví souhlas nebo když to dovoluje či ukládá zákon. Občanský zákoník dovoluje zásah do záležitostí jiného jen v případě hrozící škody, v ostatních případech musí ten, kdo chce obstarat záležitost jiného, uvědomit jej o tom a vyčkat jeho souhlasu.

Právní následky jednání bez příkazu mohou být dvojí. Dělí se podle toho, zda jednatel bez příkazu odvracel hrozící škodu nebo zda obstaral jinou záležitost. Na tomto místě se pokusím tyto následky přiblížit:

- a) při odvracení hrozící škody: ten, jehož záležitost byla obstarána, je povinen nahradit jednajícímu jako jednateli bez příkazu nutný náklad, i když se výsledek bez zavinění jednajícího nedostavil;
- b) v ostatních případech: jednal-li jednatel bez souhlasu ve prospěch jiného, má jednatel nárok na náhradu nákladů, kterými byl ten, v jehož zájmu jednal, v době skončení jednání obohacen.

V souvislosti s následkem uvedeným na prvním místě vzniká otázka vztahu § 742 a § 419 obč. zák. Ustanovení § 419 se totiž také zabývá náhradou nákladů v případě, že byla odvrácena hrozící škoda. Podle § 419 má však ten, kdo odvracel škodu právo, nikoliv na náhradu nutných nákladů, nýbrž nákladů užitečných a na náhradu škody, kterou přitom utrpěl. Toto právo má jak vůči škůdci, tak i vůči tomu, v jehož zájmu jednal, a to nejvýše v rozsahu odpovídajícím škodě, která byla odvrácena.

Ze zákona nevyplývá, že by některé z ustanovení mělo být vůči druhému ve vztahu speciality. S ohledem na skutečnost, že uplatnění obou ustanovení je vázáno na odlišné právní skutečnosti se lze domnívat, že obě ustanovení vedle sebe ob stojí. „Právo na náhradu užitečného nákladu a na náhradu škody podle § 419 vzniká pouze tehdy, odvrátil-li nepřikázaný jednatel alespoň část hrozící škody; to plyne z faktu, že rozsah uvedených pohledávek je vázán na rozsah škody, která byla odvrácena. Neodvrátil-li tedy jednatel žádnou škodu – lhostejno, zda zaviněně, či nikoliv – právo na náhradu účelných nákladů a na náhradu škody mu tím nevznikne. Naproti tomu právo na náhradu nutných nákladů podle § 742 není podmíněno tím, že se jednateli podaří odvrátit hrozící škodu. Důležitý je zde subjektivní faktor, tedy zda jednatel zavinil, zda se škodu nepodařilo odvrátit,

či nikoliv. Nezavinil-li nepřikázaný jednatel to, že se mu škodu nepodařilo odvrátit, právo na náhradu účelně vynaloženého nákladu mu náleží.²⁸

Z právní úpravy dále vyplývá, že nemá-li jednatel bez příkazu nárok na náhradu nákladů, je oprávněn si vzít, je-li to možné, co pořídil svým nákladem. Jednatel je povinen dokončit jednání, podat o něm vyúčtování a převést vše, co při tom získal, na toho, jehož záležitost obstaral.

Zasáhne-li jednatel do záležitosti jiného, aniž by šlo o odvracení hrozící škody, odpovídá za případně vzniklou škodu způsobenou zaviněným protiprávním úkonem, v jejímž rámci odpovídá i za náhodu, ledaže by vznikla i bez jeho zásahu (srov. § 744 odst. 1). Podle druhého odstavce § 744 má stejnou odpovědnost i jednatel, zasáhne-li do záležitostí jiného proti jeho projevené vůli.

Důležité je uvědomit si, že nepřikázaný jednatel obstarává cizí záležitost v úmyslu zjednat jiné osobě (pánu věci) prospěch, přičemž zasahuje do individuální sféry pána věci. O tom, zda jde o cizí záležitost pro pána věci prospěšnou, rozhoduje pán věci v konkrétním případě. Jako příklad lze uvést situaci, kdy někdo opraví sousedovi plot bez jeho souhlasu. Z hlediska obecného jde o zjednání prospěchu, avšak z pohledu souseda o prospěch vždy jít nemusí. Chce-li například soused plot odstranit a postavit místo něj plot nový, náklad vynaložený na opravu plotu je z jeho pohledu v takovém případě zcela zbytečný, tj. sám by jej nikdy neučinil.²⁹

Lze tedy uzavřít, že podstata jednatelství bez příkazu spočívá v tom, že **určitá osoba o své újmě a bez oprávnění obstará záležitost jiné osoby, aby tak odvrátila hrozící škodu.**

b) Shodné a rozdílné rysy obou institutů

Mezi shodné rysy obou institutů patří ta skutečnost, že v obou případech jde o mimosmluvní závazky. Zatímco bezdůvodné obohacení se nejčastěji řadí mezi tzv. kvazidelikty, jednatelství bez příkazu je za splnění určitých podmínek

²⁸ Lavický, P. in ŠVESKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník II. § 460-880. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 2065.

²⁹ Tamtéž, s. 2068.

řazeno do systému kvazikontraktů. Pojem kvazideliktu i kvazikontraktu jsme si vymezily na jiném místě.

U srovnávaných institutů je dále shodné, že v obou případech absentuje právní důvod. Bezdůvodné obohacení může vzniknout také nekonáním, naproti tomu, nepřikázané jednatelství je vždy spojeno s jednáním osoby. Zákon přesně vymezuje rámec jednání osoby, která bez právního důvodu zasahuje do cizích záležitostí.

Ustanovení § 743 odst. 2 obsahuje speciální právní úpravu, která se v konkrétním případě užije přednostně před právní úpravou bezdůvodného obohacení, když ukládá, že jednatel bez příkazu, který obstaral cizí záležitost k prospěchu jiného, má nárok na náhradu nákladů, kterými byl ten, v jehož zájmu jednatel jednal, v době skončení jednání obohacen.

Aby šlo jednání podřadit pod právní úpravu jednatelství bez příkazu, je důležité, aby byly naplněny podmínky stanovené zákonem. Jednou z těchto podmínek je odvracení hrozící škody, která naopak není předpokladem povinnosti k vydání bezdůvodného obohacení.

2. Odpovědnost za škodu

Právní úprava odpovědnosti za škodu je zařazena, jak je již uvedeno výše, v občanském zákoníku v části šesté, hlavě první a druhé. Pro samotné vymezení podstaty odpovědnosti za škodu je také třeba znát podstatu občanskoprávní prevence, protože ta má zásadní význam pro úpravu odpovědnosti za škodu. Proto dříve než se zaměříme na problematiku odpovědnosti za škodu a její vzájemný vztah s bezdůvodným obohacením, pokusíme se v několika slovech přiblížit právní úpravu předcházení hrozícím škodám, kterou nalezneme v § 415 a následujících ustanoveních.

Zásada obecné prevence úzce souvisí s dalšími zásadami občanského práva ovládajícími civilní odpovědnost. Jde zejména o zásadu právní jistoty, zásadu nikomu neškodit (*neminem laedere*), zásadu na úkor jiného se bezdůvodně neobohacovat a do určité míry i zásadu ochrany dobré víry. Zásada předcházení

škodám také navazuje na požadavek chování v souladu s dobrými mravy.³⁰ *Každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.* Při porušení obecné prevenční povinnosti následuje obecná odpovědnost za škodu podle § 420.

a) Podstata odpovědnosti za škodu

„Právní teorie rozeznává odpovědnost za majetkovou (materiální) a nemajetkovou újmu a dále odpovědnost deliktní (tj. mimozávazkovou) a odpovědnost závazkovou (smluvní). V ustanoveních § 420 až 450 jde především o odpovědnost za materiální újmu.“³¹

Právní úprava odpovědnosti za škodu rozlišuje obecnou odpovědnost za škodu, která je v § 420 a § 420a a dále několik případů zvláštní odpovědnosti, které jsou upraveny v navazujících ustanoveních. Pro naše potřeby je nutné porozumět obecné odpovědnosti za škodu, proto se zvláštními případy odpovědnosti zabývat nebudeme.

„Pojem odpovědnosti za škodu lze považovat za nepříznivý právní následek předvídaný sankční složkou právní normy a postihující toho, kdo porušil primární právní povinnost. Tento nepříznivý právní následek spočívá v tom, že rušiteli primární povinnosti vzniká následná odpovědnostní právní povinnost, kterou dosud neměl (sekundární povinnost) a která je zaměřena na reparaci a v jejím rámci případně na restituci narušeného právního stavu, případně ve výslovně stanovených případech k poskytnutí satisfakce (zadostiučinění).“³²

Předpoklady vzniku občanskoprávní odpovědnosti podle § 420 sice občanský zákoník výslovně nestanoví, ale jsou definovány právní teorií a jejich obsah je naplňován soudní praxí. Jde o tyto: (a) porušení právní povinnosti, (b) vznik škody, (c) příčinná souvislost mezi nimi, (d) zavinění.³³

První tři předpoklady jsou objektivního charakteru. Důkazní břemeno ohledně nich leží tedy na poškozeném. Zavinění je subjektivní povahy. Nevědomá

³⁰ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář.* Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1047.

³¹ Tamtéž, s. 1059.

³² Tamtéž, s. 1063.

³³ Tamtéž, s. 1063.

nedbalost se předpokládá. Úmysl, je-li právní normou vyžadován, musí v soudním řízení prokázat poškozený. Naopak škůdce prokazuje, že škodu nezavinil. Hovoří se proto o odpovědnosti založené na presumovaném zavinění.³⁴

Škoda je chápána jako újma, která nastala v majetkové sféře poškozeného a je objektivně vyjádřitelná v penězích.

b) Rozlišení bezdůvodného obohacení a odpovědnosti za škodu

Odpovědnost za škodu nelze ztotožňovat s institutem bezdůvodného obohacení. V první řadě v případě bezdůvodného obohacení nevzniká vůbec odpovědnostní vztah, jak je tomu v případě odpovědnosti za škodu.

Oba instituty mají vlastní předpoklady svého vzniku. Zatímco předpokladem odpovědnosti za škodu je zásadně porušení právní povinnosti, resp. protiprávní úkon, který musí být ve vymezených případech zaviněný, ke vzniku bezdůvodného obohacení tyto předpoklady nejsou třeba.

Ze zákonného ustanovení, že se vydává obohacení, které bylo získáno na úkor jiného, vyplývá, že ten, kdo bezdůvodně obohacení získal, je povinen ho vydat, a to bez ohledu na to, zda získáním tohoto prospěchu vznikla někomu škoda, komu tato škoda vznikla a jaká byla její výše.³⁵

Ke vzniku závazku z bezdůvodného obohacení je nutným předpokladem, aby došlo na úkor jiné osoby k získání majetkového prospěchu. Oproti tomu, povinnost nahradit způsobenou škodu vzniká bez ohledu na skutečnost, zda byl škodou získán nějaký majetkový prospěch.

Obecně je zastáván názor, že závazek z bezdůvodného obohacení vzniká pouze v případě, že mezi účastníky neexistuje jiný právní vztah, v jehož rámci zvláštní právní norma ukládá povinnost, která směřuje v podstatě ke stejnému cíli. Jde o princip subsidiarity, podle kterého existuje-li zvláštní úprava, postupuje se podle ní a nikoliv podle úpravy obecně stanovené v § 451 a násl. Jestliže naopak taková úprava chybí, použije se režim bezdůvodného obohacení.

³⁴ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1063.

³⁵ Srov. Stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek NS, svazek 2-3, 1979, uveřejněno pod č. 1/1979, s. 77).

„Ustanovení o bezdůvodném obohacení lze aplikovat teprve v situaci, že nejsou splněny ani předpoklady odpovědnosti za škodu.“³⁶ Úprava odpovědnosti za škodu se na bezdůvodné obohacení nepoužije ani analogicky. Pokud však tomu, na čí úkor bylo bezdůvodné obohacení získané, vznikla škoda, může se domáhat její náhrady, pokud jsou splněny zákonné předpoklady pro odpovědnost za škodu. Vydání bezdůvodného obohacení se může domáhat do té výše, do které bylo bezdůvodné obohacení na úkor oprávněného získané. Pokud ten, vůči komu se uplatňuje nárok na vydání bezdůvodného obohacení, už uhradil tomu, na čí úkor bylo obohacení získáno, vzniklou škodu, má právo odečíst si od majetkového prospěchu, který by měl vydat, sumu, kterou již zaplatil z důvodu náhrady škody.³⁷

³⁶ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1175.

³⁷ Srov. správa Nejvyššího soudu SSR zo dňa 22. 11. 1985, sp. zn. Pls 2/85 (R 25/1986).

KAPITOLA 4

PRÁVNÍ POVAHA USTANOVENÍ § 451 ODS. 1 OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Ustanovení § 451 odst. 1 zní: *Kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí obohacení vydat.*

„V § 451 odst. 1 obč. zák. je bezdůvodné obohacení chápáno jako **závazek, z něhož vzniká tomu, kdo se obohatil, povinnost vydat to, o co se bezdůvodně obohatil, a právo toho, na jehož úkor k obohacení došlo, požadovat vydání toho, oč se povinný obohatil.**“³⁸

V tomto ustanovení je často spatřováno vyjádření jedné ze základních zásad občanského práva – **zákaz obohacovat se na úkor jiného**. V právní teorii se na povahu tohoto ustanovení vytvořily **dva názory**.

První z nich tvrdí, že toto ustanovení jen **obecně stanoví povinnost vydat bezdůvodné obohacení**, zatímco jednotlivé skutkové podstaty jsou uvedeny v ustanovení § 451 odst. 2 a § 454. Tento názor zastává také soudní praxe,³⁹ podle které je třeba v zájmu přesvědčivosti a přezkoumatelnosti rozhodnutí v každém jednotlivém případě konkrétně posoudit, zda a v čem jsou dány znaky některé ze skutkových podstat uvedených v § 451 odst. 2 a § 454.

Druhý názor, zastávaný zejména v odborné literatuře,⁴⁰ říká, že v § 451 odst. 1 je stanovena **samostatná obecná skutková podstata bezdůvodného obohacení**, která dopadá na případy, jež nelze podřadit pod některou ze zvláštních skutkových podstat (např. určité plnění přijaté za účelem, který je v rozporu s dobrými mravy). Tato obecná skutková podstata je blíže konkretizována v jednotlivých typicky se vyskytujících zvláštních skutkových podstatách, popř. i na jiných místech občanského zákoníku.

³⁸ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1179.

³⁹ Např. stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 3. 1975, sp. zn. Cpj 34/74 (R 26/1975).

⁴⁰ Např. KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2. Díl třetí, Závazkové právo*. 4. doplněné vydání. Praha : ASPI, 2006, s. 574; ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 1053.

Rozřešení právní povahy ustanovení § 451 odst. 1 úzce závisí na vyřešení otázky, jak jsou vymezeny jednotlivé skutkové podstaty obsažené v § 451 odst. 2 a § 454. Tedy zda je výčet skutkových podstat v uvedených ustanoveních taxativní nebo demonstrativní.

Již v roce 1961 prosazoval prof. Knapp⁴¹ názor, že by bylo vhodné, aby nový (z našeho pohledu stávající) občanský zákoník uvedl jednotlivé konkrétní případy bezdůvodného obohacení pouze příkladmo. Občanský zákoník tuto otázku výslovně neřeší. Soudní praxe zaujala stanovisko, že výčet skutkových podstat je taxativní.

Dle mého přesvědčení nelze podpořit stanovisko zaujaté soudní praxí, tedy mínění že výčet skutkových podstat uvedených v § 451 odst. 2 a § 454 je taxativní. Institut bezdůvodného obohacení vyjadřuje zásadu občanského práva, že nikdo se nesmí bezdůvodně obohatit na úkor jiného, a pokud k tomu dojde, je povinen takto získaný prospěch vrátit. Zastávám názor, že v občanském zákoníku nalezneme pouze demonstrativní výčet případů bezdůvodného obohacení, které se v praxi typicky vyskytují.

Řešení původně vzniklé otázky povahy ustanovení § 451 odst. 1 není snadné. První přístup chápe § 451 odst. 1 jen jako všeobecně vymezenou povinnost vydat bezdůvodné obohacení. Ustanovení § 451 odst. 1 není tedy aplikovatelné bez naplnění některé ze skutkových podstat upravených v § 451 odst. 2 a § 454. Teprve ty stanoví, co je za bezdůvodné obohacení považováno a jsou předpokladem vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení.

„Podstatným nedostatkem přístupu zaujatého judikaturou je, že by mohlo dojít k situaci, která by byla oprávněně vnímána jako bezdůvodné obohacení, a přesto by ji nebylo možno podle ustanovení o bezdůvodném obohacení postihnout, neboť by na ni přímo nedopadala žádná ze zvláštních skutkových podstat upravených v § 451 odst. 2 a v § 454.“⁴²

⁴¹ KNAPP, V. Nový občanský zákoník a některé otázky socialistické morálky. *Socialistická zákonnost*, 1961, č. 1, s. 360.

⁴² ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 1053.

Naopak odpůrci pojetí zaujímaného odbornou literaturou namítají, že § 451 odst. 1 je formulován příliš obecně. V souladu s § 3 odst. 1 obč. zák., který stanoví, že *výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy*, přichází v úvahu aplikace § 451 odst. 1 zejména pokud bylo obohacení získáno neoprávněným zásahem do majetkových práv a oprávněných zájmů jiného nebo v rozporu s dobrými mravy.

Také Nejvyšší soud České republiky se nedrží striktně dikcí ustálené soudní praxe, když například pod skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení plněním bez právního důvodu řadí také užívání cizí věci.⁴³ Takové užívání bez souhlasu vlastníka věci není vůbec plněním, ač je bez právního důvodu. Proto by nemělo spadat pod tuto skutkovou podstatu.

Přikláním se k názoru zastávanému odbornou literaturou, přičemž nesouhlasím ani s pojetím, které považuje výčet skutkových podstat bezdůvodného obohacení za taxativní. Vede mě k tomu skutečnost, že by mohlo snadno dojít k situaci, kdy by se někdo v případech nepostižených výše uvedenými ustanoveními mohl zcela legálně a přitom zcela amorálně obohatit na úkor jiného. Pokud jsou splněny obecné předpoklady vzniku závazkového právního vztahu z bezdůvodného obohacení, má postižený právo na vydání předmětu bezdůvodného obohacení nebo na peněžitou náhradu za něj, třebaže by případ nebylo možno podřadit pod žádnou ze zvláštních skutkových podstat. Je však velmi důležité posuzovat obezřetně případ od případu.

⁴³ Např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.11.2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/2000; rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. 33 Odo 1186/2004.

KAPITOLA 5

JEDNOTLIVÉ SKUTKOVÉ PODSTATY PRÁVNÍHO VZTAHU Z BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ

A) JEDNOTLIVÉ SKUTKOVÉ PODSTATY PRÁVNÍHO VZTAHU Z BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ PODLE PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY V ČESKÉ REPUBLICE

Ustanovení § 451 odst. 1 představuje obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení. Tato kapitola se zabývá jednotlivými zvláštními skutkovými podstatami, které jsou upraveny občanským zákoníkem v § 451 odst. 2 a § 454. Tato ustanovení vymezují bezdůvodné obohacení jako **předmět, jehož se závazek z bezdůvodného obohacení týká**, tedy jako majetkový prospěch získaný:

1. plněním bez právního důvodu,
2. plněním z neplatného právního úkonu,
3. plněním z právního důvodu, který odpadl,
4. z nepoctivých zdrojů,
5. plněním za toho, kdo měl po právu plnit sám.

Občanský zákoník obsahuje i **další specifické skutkové podstaty**, upravené v souvislosti s jinými právními instituty. Jedná se zejména o ustanovení řešící vztah mezi nepravým a oprávněným dědicem, pokud se týká investic do majetku z dědictví (§ 485 odst. 2), vztah mezi oprávněným držitelem a vlastníkem ohledně investic oprávněného držitele do držené věci (§ 130 odst. 3) a náklady vynaložené jednatelem bez příkazu (§ 743 odst. 2). Tato ustanovení jsou speciální, a proto se užívají přednostně před obecnými ustanoveními upravujícími bezdůvodné obohacení.

1. Plnění bez právního důvodu

Plnění bez právního důvodu je jednou ze skutkových podstat bezdůvodného obohacení. Dochází k němu tím, že jednomu z účastníků se dostalo majetkové hodnoty plněním, k němuž v době jeho poskytnutí neexistoval žádný

právem stanovený důvod, jímž by mohla být např. dohoda účastníků, povinnost plynoucí ze zákona, či z rozhodnutí apod. Jedná se tedy o případy, v nichž právní důvod k okamžiku plnění vůbec neexistoval. Bylo-li plněno, šlo o splnění nedluhu (*indebitum solutum*). K získání bezdůvodného obohacení v tomto případě dochází okamžikem přijetí plnění.⁴⁴

Případy, jež lze zahrnout pod tuto skutkovou podstatu příkladmo uvádí judikatura.⁴⁵ Jedná se například o neoprávněně přijaté poukazy peněz (plnění poskytnuté omylem tomu, kdo nebyl věřitelem), přijetí zálohy na plnění podle smlouvy, kterou účastníci zamýšleli uzavřít, avšak k jejímuž uzavření nedošlo (plnění poskytnuté v domněnku, že je jím plněn dluh, ačkoli žádný dluh neexistoval), vyplacení pojistného, které není kryto pojistnou smlouvou, nárok na vrácení členského podílu ve stavebním bytovém družstvu, jestliže členství platně nevzniklo, plnění přesahující zůstatkovou hodnotu členského podílu ve stavebním bytovém družstvu při převodu členských práv a povinností anebo investice do cizí nemovitosti, čímž dochází k zhodnocení cizí věci (v těchto případech soudy nepovažují za neoprávněný majetkový prospěch to, co bylo vynaložené, ale to, o co se cizí věc zhodnotila).

Obecné soudy⁴⁶ považují za bezdůvodné obohacení vzniklé plněním bez právního důvodu i **užívání cizí věci** (bytu, nemovitosti) bez platné nájemní smlouvy. Obohacení uživatele spočívá právě v tom, že vykonával právo nájmu k této cizí věci. Uživatel přirozeně není schopen takto spotřebované plnění vrátit, a proto je povinen nahradit bezdůvodné obohacení ve formě peněžité náhrady, která musí odpovídat peněžitému ocenění získaného obohacení. Majetkovým vyjádřením tohoto prospěchu je peněžitá částka, která odpovídá částkám vynakládaným obvykle v daném místě a čase na užívání věci, zpravidla právě formou nájmu, a kterou by nájemce byl povinen plnit podle platné nájemní smlouvy; důvodně se tedy tato náhrada poměruje s obvyklou hladinou nájemného.

⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.11.2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/2000.

⁴⁵ Zpráva o zhodnocení stavu rozhodování soudů ČSR ve věcech neoprávněného majetkového prospěchu občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 3. 1975, čj. Cpj 34/74 (R 26/1975); zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Nejvyššího soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979).

⁴⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.11.2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/2000; rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. 33 Odo 1186/2004.

Výkon práva lze podle mého názoru považovat za plnění jen v případě, že je uskutečňován v závazkovém právním vztahu, případně je-li konáno ve prospěch nebo se souhlasem druhé osoby. Užívání cizí věci (např. nemovitosti) bez souhlasu či dokonce bez vědomosti vlastníka o užívání jeho vlastnictví nelze považovat za plnění. V takovém případě jde však bezpochyby o bezdůvodné obohacení bez právního důvodu získané jiným způsobem než plněním. Takovou skutkovou podstatu však český právní řád nezná.

Platná právní úprava výslovně nepožaduje pro vznik práva na vydání předmětu bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu skutkový nebo právní **omyl toho, kdo plnil** vztahující se k jeho povinnosti splnit dluh. Takový požadavek zná např. BGB ve svém § 814. Soudní praxe zaujala stanovisko, že předpokladem pro plnění nedluhu je, že ten, kdo plnil, **si nebyl vědom toho, že k plnění není povinen** nebo **že plní tomu, kdo není oprávněn toto plnění přijmout**.⁴⁷

Opět je třeba posuzovat případ od případu podle konkrétních okolností. V praxi se totiž mohou vyskytnout případy, kdy strana závazku plní vědomě nedluh jen kvůli tomu, že v době existence závazkového právního vztahu nechce vyvolávat spory.

2. Plnění z neplatného právního úkonu

Plnění z neplatného právní úkonu nastává v případě, že právní úkon zakládající právo na plnění sice existoval, ale působením nějaké vady, byl neplatný, a to buď absolutně, nebo relativně (pokud se relativní neplatnosti oprávněný včas dovolal), s výjimkou právního úkonu neplatného jen pro nedostatek formy (viz dále).

Rozlišování absolutní a relativní neplatnosti má význam i pro vznik bezdůvodného obohacení, zejména z hlediska počátku běhu objektivní promlčecí doby nutné k promlčení nároku na jeho vydání (srov. § 107 odst. 2 obč. zák. „ode dne, kdy k němu došlo“). Plnění přijaté na základě **absolutně neplatného**

⁴⁷ Zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Najvyššieho soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979).

právního úkonu je bezdůvodným obohacením již **v okamžiku jeho přijetí**, proto již tímto okamžikem začne běžet objektivní promlčecí doba pro jeho vydání. Plnění přijaté na základě právního úkonu, jehož **relativní neplatnosti** se oprávněný subjekt účinně dovolal, bylo sice přijato oprávněně, ale **od okamžiku účinného dovolání se neplatnosti** se stává plněním z neplatného právního úkonu, a tedy bezdůvodným obohacením.

Jako prospěch získaný plněním z neplatných právních úkonů lze uvést plnění na základě kupních smluv neplatných zejména ve smyslu ustanovení § 39 obč. zák. (tj. na základě právního úkonu, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí dobrým mravům), ujednání o ceně, která je v rozporu s cenovými předpisy, zaplacení kupní ceny za věc vyloučenou z obchodování.⁴⁸

Platnost právního úkonu, na jehož základě bylo plněno, si soud musí vždy posoudit jako otázku prejudiciální (předběžnou),⁴⁹ není tedy třeba, aby se žalobce domáhal nejprve vyslovení neplatnosti smlouvy nebo jiného právního úkonu, na jehož základě došlo k bezdůvodnému obohacení. Lze tedy podat přímo žalobu na plnění podle § 80 písm. b) občanského soudního řádu.

Ustanovení § 457 upravuje vzájemnou restituční povinnost. Nárok na vrácení vzájemného plnění z kupní smlouvy vzniká okamžikem, kdy byla kupní smlouva zrušena odstoupením, příp. kdy se její účastník dovolal relativní neplatnosti (viz dále).⁵⁰

a) Neplatnost právního úkonu pouze pro nedostatek formy

Jedním z principů, kterým se řídí občanské právo je princip bezformálnosti právních úkonů. Právní úkon proto může být učiněn v jakékoli formě, pokud nevzbuzuje vzhledem ke všem okolnostem případu pochybnosti o tom, co jím chtěla jednající osoba projevit (srov. § 35 odst. 1). Výjimečně je však zákonem určita forma k platnosti právního úkonu vyžadována (zpravidla

⁴⁸ Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 3. 1975, čj. Cpj 34/74 (R 26/1975).

⁴⁹ Zhodnocení občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 9. 1987, sp. zn. Cpj 41/87 (R 4/1988).

⁵⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 8. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2107/2000 (R 5/2005).

v situaci, kde má právní úkon pro účastníky závažnější právní účinky a kde je kladen důraz na právní jistotu subjektů a na ochranu třetích osob), popřípadě může být účastníky dohodnuta. Zpravidla se jedná o vyžadování písemné formy právního úkonu. Zákon také v některých případech vyžaduje zpřísněnou formu notářského zápisu.⁵¹

Nedostatek písemné formy působí neplatnost právního úkonu (srov. § 40 odst. 1). Právní úkon je neplatný absolutně, pokud není zahrnut do taxativního výčtu uvedeného v § 40a občanského zákoníku, kde je stanovena neplatnost relativní. V § 40a je mimo jiné uvedeno, že relativně neplatným právním úkonem je i takový právní úkon, který není učiněn ve formě, kterou vyžaduje dohoda účastníků. To znamená, že nedodržení smluvené písemné formy právního úkonu činí právní úkon neplatným pouze relativně. Pokud je písemná forma stanovena zákonem a není dodržena, nastupuje neplatnost absolutní.

Ustanovení § 455 odst. 1 obč. zák. stanoví, že se nepovažuje za bezdůvodné obohacení, bylo-li přijato plnění dluhu neplatného pouze pro nedostatek formy. Předpokladem aplikace tohoto ustanovení je, že právní úkon netrpí jinou než zákonem předpokládanou vadou, jež by jej činila neplatným z jiných důvodů. Plnění je tedy z hlediska formálně právního neplatné, avšak materiálně k tomuto plnění právní důvod existuje.

Příkladem plnění dluhu neplatného pouze pro nedostatek formy může být přijetí plnění věřitelem od ručitele dlužníka, přestože ručitel na sebe nevzal písemným prohlášením vůči věřiteli povinnost pohledávku uspokojit, jak předpokládá § 546. Jiným příkladem uváděným v odborné literatuře je „plnění na základě darovací smlouvy v ústní formě, přestože měla být uzavřena ve formě písemné (§ 628 odst. 2 obč. zák.). Ve své podstatě vede proto absence požadované formy k nevymahatelnosti závazku, nikoliv k neplatnosti (§ 40 odst. 1 obč. zák.).“⁵²

⁵¹ Forma notářského zápisu je vyžadována například v § 143a odst. 1, 2 a 3, §147, § 156 odst. 3 nebo § 476d odst. 2 obč. zák.

⁵² FIALA, J., KINDL, M., a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 664.

3. Plnění na základě právního důvodu, který odpadl

K bezdůvodnému obohacení dochází také v případě plnění na základě právního důvodu, který **dodatečně** odpadl. Je nutno upozornit na to, že objektivní promlčecí doba k uplatnění nároku na vydání bezdůvodného obohacení v tomto případě počíná běžet od okamžiku, kdy bylo bezdůvodné obohacení získáno. K získání bezdůvodného obohacení na základě této skutkové podstaty dochází **okamžikem, kdy právní důvod plnění zanikl**.

K dodatečnému odpadnutí právního důvodu může dojít např. bylo-li plněno s předpokladem, že dojde ke vzájemnému plnění, avšak ke vzájemnému plnění nedošlo, odstoupením od smlouvy,⁵³ splněním rozvazovací podmínky,⁵⁴ zrušením smlouvy přímo ze zákona (např. § 518), zrušením závazku nebo jeho části na základě dohody stran podle § 573, zánikem závazku v důsledku dodatečné nemožnosti plnění (§ 574) nebo zrušením již pravomocného a vykonatelného konstitutivního rozhodnutí, na jehož základě bylo plněno.⁵⁵ Pokud si však oba účastníci zrušené smlouvy podle ní vzájemně plnili, nastupuje režim vzájemné restituční povinnosti podle § 457.

Za bezdůvodné obohacení získané na základě právního důvodu, který odpadl lze také považovat uzavření dohody o obstarání movitých věcí (zboží) a svěřením peněz na jejich koupi, která se pak neuskutečnila, přijetí zálohy na plnění podle smlouvy, která se ale neuskutečnila (k tomuto soudní praxe dovodila, že dostatečným právním důvodem k poskytnutí zálohy na zamýšlenou koupi nějaké věci je i příslib prodávajícího úplatně převést vlastnictví),⁵⁶ podobně vynaložení investic do cizí nemovitosti (případně na cizí věc) na základě příslibu vlastníka převést nemovitost (věc) na osobu, která z tohoto důvodu do nemovitosti (věci) investovala [právní důvod odpadá odvoláním příslibu vlastníka převést nemovitost (věc), příp. i odmítnutím vlastníka dále jednat podle příslibu nebo vytvořením takového stavu, kdy je zřejmé, že příslib nebude uskutečněn;

⁵³ K tomu viz kapitola šestá.

⁵⁴ Zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Nejvyššího soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979).

⁵⁵ Srov. FIALA, J., KINDL, M., a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 659-660.

⁵⁶ Např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2001, sp. zn. 25 Cdo 968/99.

v případě investic do cizí věci je bezdůvodným obohacením to, oč byla věc zhodnocena, nikoli to, co postižený na věc vynaložil].⁵⁷

4. Majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů

a) Vymezení spojení „nepoctivé zdroje“

Pojem „nepoctivý zdroj“ není zákonem definován, proto je na soudní praxi a odborné veřejnosti, aby tento pojem vymezila. Za nepoctivý zdroj je obecně považován **„takový způsob nabytí hodnot, který není v právním řádu uznáván.“**⁵⁸ Veřejnost často řadí pod tuto skutkovou podstatu pouze prospěch, který má svůj původ v trestné činnosti. Pro hodnocení „nepoctivého zdroje“ však není rozhodující, zda se určitý skutek projednával v trestním nebo přestupkovém řízení, nebo zda byl pachatel takového skutku v některém z těchto řízení potrestán či jinak postižen, nebo zproštěn obvinění.

b) Majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů

Tato skutková podstata není v zahraničních právních řádech obvyklá. Ani v České republice není příliš užívaná. Dá se říci, že tato skutková podstata patří spíše do problematiky veřejnoprávní regulace.

Mezi případy majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů patří v první řadě majetkový prospěch získaný **trestnou činností** zejména proti majetku (např. podvodem, vydíráním, neoprávněným podnikáním, přijímáním úplatku, paděláním a pozměňováním peněz, poškozováním spotřebitele apod.), dále **činností** nedosahující intenzity trestné činnosti nebo činností z různých důvodů trestně nepostižitelnou (pro nepřičetnost pachatele, z důvodu prominutí trestu amnestií apod.), **která je v rozporu s dobrými mravy** (např. lichvou, provizí přesahující provizi jinak v obchodním styku obvyklou, přehnaně vysokými úroky) a činností, která je **v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku** (tedy

⁵⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 1997, sp. zn. 2 Cdon 944/97 (*Soudní judikatura*, 1998, č. 9, s. 189, pořadové č. 66/1998); rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 30. 1. 1995, sp. zn. 1 Cdo 74/93 (*Právní rozhledy*, 1996, č. 3, s. 124).

⁵⁸ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1182.

např. prospěchem z nedovoleného podnikání, ze spekulací, z obchodování s pašovaným zbožím, z tzv. černých jízd apod.).⁵⁹

V českém právu **platí domněnka poctivosti zdroje** majetkového prospěchu, a proto nepoctivost zdroje musí prokázat ten, kdo se domáhá vydání bezdůvodného obohacení z tohoto titulu. V případě, že nepoctivost zdroje spočívá v trestné činnosti, prokazuje se na základě výsledků předcházejícího trestního řízení a dokládá se pravomocným odsuzujícím rozsudkem vydaným v trestním řízení.⁶⁰

V souvislosti s touto skutkovou podstatou je třeba dávat si velký pozor na možnost záměny se závazkem k náhradě škody. V případě, že lze posoudit jednání jako závazek k náhradě škody (tedy jednání splňuje všechny předpoklady odpovědnosti za škodu včetně zavinění), toto ustanovení se pro jeho subsidiární povahu k ustanovení pojednávajícím o odpovědnosti za škodu nepoužije. Ustálená soudní praxe⁶¹ totiž zastává názor, že „bezdůvodné obohacení má povahu subsidiární a přichází do úvahy jen tam, kde nárok nelze odvodit z jiného právního titulu.“

5. Plnění za toho, kdo měl po právu plnit sám (plnění za jiného)

Tuto skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení nalezneme v § 454.

Mezi předpoklady⁶² této skutkové podstaty patří:

- a) ten, kdo plnil jinému (třetí osoba), tj. poskytl jinému plnění, které mělo majetkovou hodnotu, povinnost k takovému plnění neměl,
- b) plnil namísto toho, kdo byl k takovému plnění (ze smlouvy, z deliktu, ze zákona nebo z jiného právního důvodu) zavázán (tj. plnil namísto dlužníka), přičemž

⁵⁹ Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 3. 1975, čj. Cpj 34/74 (R 26/1975); srov. zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Nejvyššího soudu SSR ze dne 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979), správa Nejvyššího soudu SSR ze dne 22. 11. 1985, sp. zn. Pls 2/85 (R 25/1986).

⁶⁰ Správa Nejvyššího soudu SSR ze dne 22. 11. 1985, sp. zn. Pls 2/85 (R 25/1986).

⁶¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 22. 02. 2006, sp. zn. II. ÚS 471/05 (Sb.n.u.US: Svazek č. 40, Nález č. 43, s. 355).

⁶² srov. ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1186; ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 1072.

- c) mezi subjekty (třetí osobou a věřitelem), mezi nimiž došlo k plnění bylo zřejmé, že třetí osoba plní za jiného,
- d) není rozhodující, zda bylo plnění poskytnuto se souhlasem dlužníka, avšak nesmí jít o situaci, kdy bylo plnění poskytnuté proti jeho vůli,
- e) přijetím plnění věřitelem od třetí osoby zanikl dluh dlužníka.

Dlužník, za nějž bylo plněno, se tak stává obohaceným na úrok třetí osoby, která za něj poskytla jeho věřiteli plnění. Splněním dlužníkovu dluhu tímto způsobem se majetek dlužníka nezmenšil, ačkoliv by se tak stalo, pokud by svému věřiteli plnil dlužník ze svého. Dlužník se stává obohaceným v okamžiku zániku jeho dluhu bez vlastního přičinění, což má význam i pro posouzení počátku běhu objektivní promlčecí doby.

„Dluh zanikne jen tehdy, plní-li dlužník věřiteli, případně osobě oprávněné přijmout plnění namísto věřitele. Plní-li dlužník dluh někomu jinému než svému věřiteli, pak osoba, které takto plnil, získala bezdůvodné obohacení (plněním bez právního důvodu) na úkor dlužníka a nikoli na úkor jeho věřitele.“⁶³

Podle ustálené soudní praxe⁶⁴ má ten, kdo plnil za jiného právo požadovat vydání bezdůvodného obohacení jen od toho, za koho plnil (tj. od dlužníka), a nikoli od toho, komu plnil. Důvodem je právě ta skutečnost, že dluh splněním dlužníkovi povinnosti věřiteli zanikl.

Specifická povaha případu, kdy do vztahu mezi dlužníkem a věřitelem zasahuje **třetí osoba**, která **vědomě plní za dlužníka**, vyžaduje přiznat vyšší míru právní ochrany obohacenému, tj. dlužníkovi. Tato vyšší míra ochrany se vyznačuje zvláště tím, že osobě povinné musí být k vydání bezdůvodného obohacení ponecháno **právo k uplatnění všech námitek**, které měla vůči svému původnímu věřiteli. Plní-li tedy třetí osoba věřiteli za dlužníka jeho promlčený dluh, dojde sice na dlužníkově straně k bezdůvodnému obohacení, námitka promlčení mu však zůstává zachována i vůči tomu, kdo uplatňuje nárok podle ustanovení § 454.

⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2003, sp. zn. 29 Odo 289/2001 (R 23/2004).

⁶⁴ Zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Nejvyššího soudu SSR zo dňa 21 . 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979).

Pokud však ten, kdo plnil, tak učinil nikoliv za jiného (za osobu k plnění povinnou), nýbrž **v omylu**, že plní věřiteli svůj vlastní závazek, nejde o plnění za jiného ve smyslu § 454, ale o **plnění bez právního důvodu** podle § 451 odst. 2.⁶⁵ Plněním, jež bylo poskytnuto omylem, totiž dluh nezaniká a ten kdo plnil, má právo na vydání bezdůvodného obohacení proti tomu, kdo plnění přijal. Stejná situace nastává v případě, že někdo plnil jinému v domnění, že plní za dlužníka, ačkoliv ten, za nějž bylo plněno, nic nedlužil anebo svůj závazek již dříve splnil. K obohacení toho, za nějž bylo plněno, nemůže totiž dojít bez toho, že poskytnutým plněním jeho dluh zanikl, i kdyby jen částečně.

Mezi případy bezdůvodného obohacení plněním za jiného patří podle soudní praxe⁶⁶ například požadavky rozvedených manželů na splacení podílu úhrady za užívání společného bytu po rozvodu, obdobné spory mezi bývalým druhem a družkou, žaloby dřívějších vlastníků automobilů na úhradu daně a pojistky, kterou museli hradit sami pro nedostatek součinnosti nového provozovatele při převodu vozidla aj.

Stejně jako v případech bezdůvodného obohacení podle § 451 odst. 2 se toto ustanovení nepoužije, pokud občanský zákoník obsahuje speciální úpravu (např. požadavek ručitelů na náhradu od dlužníka za plnění poskytnuté věřiteli podle § 550, úprava vztahů mezi společně zavázanými dlužníky podle § 511 odst. 3 nebo úprava vztahů mezi nájemcem a pronajímatelem ohledně nákladů nutných na opravu věci vynaložených nájemcem podle § 669).

6. Rozlišení některých skutkových podstat bezdůvodného obohacení

Často jsou zaměňovány skutkové podstaty **plnění za jiného** a **plnění bez právního důvodu**. Tyto skutkové podstaty se však liší, a to zejména v podobě bezdůvodného obohacení a v rozdílném vymezení osob, které jsou stranami závazku. Také se projevují rozdílné důsledky plnění postiženého na pohledávku

⁶⁵ Zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Najvyššieho soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979).

⁶⁶ Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 3. 1975, čj. Cpj 34/74 (R 26/1975).

věřitele. V následujícím textu se pokusím pomocí judikatury Nejvyššího soudu⁶⁷ odlišit od sebe tyto dvě skutkové podstaty.

Zatímco plněním bez právního důvodu se obohacením nabývají nové hodnoty, tj. nastává rozmnožení majetku obohaceného, u plnění za jiného spočívá obohacení v tom, že majetek obohaceného se nezmenšil, ač by se zmenšit měl.

Nárok na vydání bezdůvodného obohacení získaného plněním bez právního důvodu vzniká tomu, kdo plnil, vůči tomu, komu se plnilo. Nárok na vydání bezdůvodného obohacení vzniklého plněním za jiného, vzniká tomu, kdo plnil, vůči tomu, za koho se plnilo.

Plnil-li jiný subjekt za dlužníka jeho věřiteli v době, kdy dluh již zanikl, jedná se o bezdůvodné obohacení plněním bez právního důvodu. V době plnění dluhu třetí osobou za jiného musí totiž dluh (právní důvod plnění) trvat.

Závazkový právní vztah mezi věřitelem a dlužníkem nezaniká, pokud plnění poskytne omylem třetí osoba. Tato třetí osoba plnila bez právního důvodu a ze stejného titulu má právo na jeho vrácení. Naproti tomu závazkový právní vztah mezi věřitelem a dlužníkem splněním poskytnutým třetí osobou (postiženým) zaniká.

Problémy mohou také vyvolat skutkové podstaty bezdůvodného obohacení **plněním z neplatného právního úkonu a plněním z právního důvodu, který odpadl.**

Absolutně neplatná smlouva, ze které plnila jen jedna strana závazku je plněním z neplatného právního úkonu. Pokud je smlouva relativně neplatná nebo následně zrušená a bylo z ní plněno jen jednou stranou závazku, jedná se o plnění z právního důvodu, který odpadl.

Jak již bylo řečeno na jiných místech této práce, právní úprava bezdůvodného obohacení není v České republice dostatečná. Proto se v následujícím textu pokusím přiblížit úpravu bezdůvodného obohacení ve SRN.

⁶⁷ Zhodnotenie občianskoprávného kolégia Najvyššieho soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979); rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2003, sp. zn. 29 Odo 289/2001 (R 23/2004).

B) JEDNOTLIVÉ SKUTKOVÉ PODSTATY PRÁVNÍHO VZTAHU Z BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ PODLE PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY VE SPOLKOVÉ REPUBLICE NĚMECKO

I ve SRN se o bezdůvodném (přesněji neoprávněném) obohacení mluví, v případě, že někdo nabyt něco, co mu nepřísluší. BGB zná některé skutkové podstaty (kondikce), které byly známé již římskému právu. Jedná se o *condictio indebiti*, *condictio ob causam finitam*, *condictio ob rem*, *condictio sine causa*, které nalezneme v § 812 BGB a o *condictio ob turpem vel iniustam causam*, které se nachází v § 817 BGB.⁶⁸

Avšak BGB rozlišuje jiné **dvě velké skupiny** případů bezdůvodného obohacení, které české občanské právo nezná, proto je vhodné je na tomto místě přiblížit. Základem pro toto členění je znění první věty § 812 BGB: *Kdo prostřednictvím plnění jiného nebo jiným způsobem na náklady jiného něco bez právního důvodu získá, je mu povinen k vydání obohacení*. První skupinu představují případy, kdy se někdo obohatí bez právního důvodu **prostřednictvím plnění** jiného. Mluví se o tzv. *Leistungskondiktion*. Druhou skupinu tvoří případy, kdy dojde k bezdůvodnému obohacení **jinak než plněním**. Nárok na vydání takového obohacení je potom označován jako tzv. *Nichtleistungskondiktion*.⁶⁹

V české právní úpravě bezdůvodného obohacení nenalezneme podobné členění. Skutkové podstaty v občanském zákoníku operují výhradně (s výjimkou bezdůvodného obohacení získaného z nepoctivých zdrojů) s bezdůvodným obohacením získaným prostřednictvím plnění. Soudní praxe však některé případy, které nespadají výslovně pod pojem bezdůvodného obohacení, jak je chápáný občanským zákoníkem, přesto postihují. Nejčastěji tyto případy řadí k bezdůvodnému obohacení získanému plněním bez právního důvodu.

1. Leistungskonditionen

Stejně jako v České republice i ve SRN je nejčastějším způsobem nabytí bezdůvodného obohacení prostřednictvím plnění. *Leistungskonditionen* znamená,

⁶⁸ <<http://www.lexexakt.de/glossar/ungerechtfertigtebereicherung.php>> [citováno dne 28. prosince 2008].

⁶⁹ Tamtéž [citováno dne 28. prosince 2008].

že někdo něco nabyl prostřednictvím plnění bez právního důvodu a představuje nárok na vydání obohacení, které spočívá v neoprávněném plnění.⁷⁰ Plnění je charakterizováno jako vědomé a účelové rozmnožení jmění cizím majetkem.⁷¹

Pod tuto skutkovou podstatu spadají všechny právní vztahy bezdůvodného obohacení, které jsou získány **plněním**, tedy právní vztahy vzniklé na základě:

- a) plnění, k němuž od počátku neexistoval právní důvod (§ 812 odst. 1 věta první BGB),
- b) plnění na základě právního důvodu, který odpadl (§ 812 odst. 1 věta druhá BGB),
- c) plnění, jehož zamýšlený následek nenastal (§ 812 odst. 1 věta druhá BGB),
- d) plnění přijaté v rozporu s právním řádem nebo s dobrými mravy (§ 817 BGB),
- e) plnění přes námitku (§ 813 BGB).

Upozorním pouze na některé odlišnosti chápání jednotlivých skutkových podstat dle českého a německého práva.

Pod skutkovou podstatu **plnění, k němuž od počátku neexistoval právní důvod** (tj. plnění bez právního důvodu) BGB zařazuje také (u nás samostatně upravené) plnění z absolutně neplatného úkonu. Zatímco plnění získané z relativně neplatného právního úkonu BGB řadí mezi **plnění na základě právního důvodu, který odpadl**.

Plnění, jehož zamýšlený následek nenastal v českém občanském zákoníku výslovně upravené nenalezneme, avšak soudní praxe uznává toto jako zavazovací důvod v rámci plnění bez právního důvodu. Podle § 815 BGB nebude žaloba na vydání plnění dle této skutkové podstaty úspěšná, bylo-li nastoupení předvídaného následku od počátku nemožné,⁷² věděl-li ten kdo plnil, o nemožnosti plnění, příp. zmařil-li ten kdo plnil, nastoupení předvídaného následku.

⁷⁰ <<http://www.lexexakt.de/glossar/leistungskondiktion.php>> [citováno dne 28. prosince 2008].

⁷¹ <<http://de.wikipedia.org/wiki/Leistungskondiktion#Leistungskondiktion>> [citováno dne 28. prosince 2008].

⁷² V českém právu je takový úkon podle § 37 odst. 2 obč. zák. neplatný.

V § 817 BGB nalézáme skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení získaného **plněním v rozporu s právním řádem nebo s dobrými mravy**. Ačkoli český občanský zákoník tuto skutkovou podstatu výslovně neupravuje, můžeme ji nalézt v rámci skutkové podstaty obohacení získaného z nepoctivých zdrojů, do které se (jak je výše zmíněno) řadí i činnost, která je v rozporu s dobrými mravy.

Plnění přes námitku mezi ustanoveními upravujícími bezdůvodné obohacení v českém občanském zákoníku nenalezneme. Je upraveno v § 813 BGB a umožňuje na základě existence určitého závazkového právního vztahu, žádat plnění zpět, pokud byl nárok na plnění z takového závazku trvale vyloučen z důvodu námitky, která existovala a mohla být vznesena v okamžiku plnění. Nesmí však jít o případ, kdy by byl takto splněn závazek předčasně, potom by se o nárok z bezdůvodného obohacení nejednalo.

BGB naopak neupravuje výslovně některé skutkové podstaty známé českému právu. Jedná se o **plnění za jiného** a **plnění na základě neplatného právního úkonu**. S prvním zmíněným zavazovacím důvodem je počítáno v rámci tzv. *Nichtleistungskondiktionen*. Bude o něm proto pojednáno dále.

Co se týká zavazovacího důvodu zmíněného na druhém místě, ve SRN je rozlišováno, zda jde o plnění na základě relativně nebo absolutně neplatného právního úkonu. Případy relativně neplatného plnění jsou řazeny ke skutkové podstatě plnění na základě právního důvodu, který odpadl, zatímco případy absolutně neplatného plnění jsou subsumovány pod skutkovou podstatu plnění bez právního důvodu.

Právo bezdůvodného obohacení slouží k vrácení plnění získaného bez právního důvodu posunem jmění. Základními principy, na kterých právní režim závazkového právního vztahu vzniklého bezdůvodným obohacením spočívá, jsou tzv. **princip oddělenosti** (*das Trennungsprinzip*) a tzv. **princip abstrakce** (*das Abstraktionsprinzip*).⁷³ Dle principu oddělenosti je právně třeba „zavazovací a dispoziční úkony od sebe oddělit, i když oba zejména v každodenním životě při

⁷³ Oproti tomu v ČR platí pro nabytí vlastnického práva tzv. princip kauzální souvislosti (viz kapitola šestá, s. 49).

koupi za hotové prakticky tvoří jednotu.“⁷⁴ Z toho důvodu může dojít k plnění bez povinnosti plnit a následně ke vzniku bezdůvodného obohacení.

Druhý z uvedených principů vyjadřuje nezávislost právního úkonu, kterým je založen závazek na právním úkonu, jehož prostřednictvím dochází k jeho splnění, avšak s tím, že první z nich tvoří právní základ pro vznik druhého. Je-li první právní úkon neúčinný, druhý z nich je zásadně účinný, avšak vzhledem k neúčinnosti prvního úkonu, trpí absencí právního důvodu.

„V německém právu se přísně odlišují právní účinky zavazovacích, obligačních právních úkonů (*Verpflichtungschäfte*), a právní účinky právních úkonů dispozičních (*Verfügungsgeschäfte*). Obligačním úkonem je právní úkon, na jehož základě vzniká závazek disponovat s nějakým předmětem, např. za úplatu převést vlastnické právo k věci, pohledávku atd. Tímto obligačním úkonem by tedy byla např. kupní smlouva (srov. § 433 a násl. BGB). Dispoziční úkony jsou takové právní úkony, kterými dochází přímo k dispozici s nějakým předmětem, např. převádí se vlastnické právo k věci, postupuje se pohledávka atd. (srov. § 398, 929 BGB). Obligační právní úkony mohou být právním důvodem dispozičních právních úkonů. Podstatné je, že z hlediska právních účinků jsou tyto právní úkony na sobě zcela nezávislé. Věcněprávní účinky dispozičních právních úkonů nejsou vůbec závislé na existenci či jakýchkoli vadách úkonů obligačních. Právě tato vzájemná nezávislost je označována jako výše zmíněný princip abstrakce.“⁷⁵

2. Nichtleistungskondiktionen

Tato kondikce se uplatní v případě, že došlo k obohacení na úkor jiného **jiným způsobem než plněním.**

⁷⁴ DAUBNER, R. Princip abstrakce a jeho souvislost s ochranou dobré víry v právu. *Právní rozhledy*, 1994, č. 6, s. 190.

⁷⁵ MELZER, F. Vliv odstoupení od smlouvy na nabytí vlastnického práva. *Právní rozhledy*, 2006, č. 14, s. 514.

Mezi druhy *Nichtleistungskondiktionen* se řadí:⁷⁶

- a) tzv. *Eingriffskondiktion* – vstoupí-li obohacený bez právního důvodu do právní pozice jiného a vznikne-li mu tím majetkový prospěch⁷⁷ (§ 816 odst. 1 věta první a § 816 odst. 2 BGB),
- b) tzv. *Verwendungskondiktion* – dojde-li k vynaložení majetkových hodnot k prospěchu cizí věci, aniž by za to bylo od obohaceného získáno nějaké protiplnění,
- c) tzv. *Rückgriffskondiktion*⁷⁸ – uhradí-li někdo za jiného dluh, aniž by za to bylo od obohaceného získáno nějaké protiplnění.

Pro úplnost je nutno dodat, že české občanské právo bezdůvodné obohacení získané jiným způsobem než plněním, pokud pomineme ne příliš často užívanou skutkovou podstatu majetkového prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů, nezná.

⁷⁶ <<http://de.wikipedia.org/wiki/Leistungskondiktion#Nichtleistungskondiktionen>>;

<<http://www.lexexakt.de/glossar/nichtleistungskondiktion.php>> [citováno dne 29. prosince 2008].

⁷⁷ Příklad: A žene své ovce nedopatřením na louku B a nechá je tam týden se pást. Když B o týden později chce hnát své krávy na pastvu, tráva je spásaná. B má právo vůči A.

⁷⁸ Německá obdoba české skutkové podstaty plnění za jiného.

KAPITOLA 6

ÚČINKY ODSTOUPENÍ OD SMLOUVY A PRÁVNÍ POSTAVENÍ ZAJINTERESOVANÝCH OSOB

A) ODSTOUPENÍ OD SMLOUVY A JEHO DŮSLEDKY PRO SMLUVNÍ STRANY

1. Pojem „odstoupení od smlouvy“

Právní úprava odstoupení od smlouvy je v občanském zákoníku zařazena v ustanovení § 48. V prvním odstavci je stanoveno, že *od smlouvy může účastník odstoupit, jen jestliže je to stanoveno v občanském zákoníku nebo dohodnuto účastníky*. Druhý odstavec určuje samotnou podstatu odstoupení od smlouvy a jeho právní následky. Podle něj *se smlouva odstoupením od smlouvy od počátku ruší, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak*.

Odstoupení od smlouvy je **jednostranný právní úkon adresovaný druhé smluvní straně, kterým se ruší smluvní závazkový vztah**. Takový právní úkon nabývá účinnosti (stává se perfektním) okamžikem, kdy dojde do dispoziční sféry subjektu, kterému je adresován (srov. § 45 odst. 1). Jeho účinnost tedy není podmíněna ani souhlasem subjektu, kterému je adresován, ani rozhodnutím soudu. Ovšem pokud subjekt odstupuje od smlouvy, kterou uzavřeli manželé, je potřeba adresovat odstoupení oběma manželům a toto odstoupení se musí dostat do dispozice obou z nich.

Platně odstoupit od smlouvy je možno jen za splnění určitých podmínek. Předně je nutno, aby byla smlouva uzavřena platně, přičemž v případě, že byla smlouva uzavřena písemně, musí být i odstoupení od smlouvy písemné (srov. § 40 odst. 2). Dále musí jít o jeden z následujících případů: právo odstoupit od smlouvy je stanoveno zákonem nebo je dohodnuto účastníky smlouvy (jedno jestli v okamžiku uzavření smlouvy nebo dodatečně, jedno jestli jde o písemně nebo ústně uzavřenou dohodu), pokud jsou splněny podmínky zákonem stanovené, tj. zejména, že písemně uzavřená dohoda může být měněna nebo zrušena pouze písemně. Občanský zákoník připouští právo odstoupit od smlouvy jednak pro

případ uzavření smlouvy v tísní za nápadně nevýhodných podmínek (§ 49), jednak jako sankci za prodlení dlužníka (§ 517 odst. 1) nebo za jiné porušení smluvních povinností (např. § 597, § 622 nebo § 679). Speciálním je ustanovení § 518 obč. zák., které upravuje tzv. fixní smlouvy.⁷⁹ Při porušení fixní smlouvy musí věřitel oznámit dlužníkovi bez zbytečného odkladu, že na plnění trvá; jestliže tak neučiní, smlouva se od počátku ruší. Ke zrušení smlouvy dochází tedy *ex tunc* přímo ze zákona. Není třeba, aby oprávněný subjekt od smlouvy jednostranným právním úkonem odstupoval.

Odstoupení od smlouvy, které bylo učiněno po právu, nemůže být posuzováno jako porušení smluvní povinnosti. Jde naopak o výkon práva, který oprávněné osobě náleží (§ 48 odst. 1 ve spojení s § 3 odst. 1). Také ujednání subjektů, které by vylučovalo možnost jednostranného odstoupení od smlouvy, je v rozporu s dobrými mravy (§ 39 obč. zák.).⁸⁰

2. Právní důsledky odstoupení od smlouvy pro smluvní strany

Právní důsledky platného odstoupení od smlouvy jsou:

- a) **smlouva** uzavřená mezi účastníky **se od počátku (*ex tunc*) ruší**, nebyl-li dohodou účastníků nebo právním předpisem stanoven jiný časový okamžik, od něhož se smlouva ruší,
- b) účastníkům vzniká **povinnost vzájemně se majetkově vypořádat – zásadně podle zásad bezdůvodného obohacení**, pokud neexistuje speciální právní úprava,
- c) pokud na takto zrušenou smlouvu nebylo zatím účastníky plněno, závazek plnit zaniká,
- d) není dotčen případný nárok na náhradu škody, vznikla-li.

Pokusím se přiblížit první dva důsledky, zbývající dva dle mého názoru komentář nepotřebují.

⁷⁹ Ve smlouvě byla stanovena přesná doba plnění a ze smlouvy nebo z povahy věci vyplývá, že na opožděném plnění nemůže mít věřitel zájem.

⁸⁰ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 390.

Důsledek v podobě zrušení právních účinků smlouvy od počátku s sebou v právní praxi nese značné potíže. Blíže o nich bude pojednáno v textu dále.

Nyní se zaměřím na druhý uvedený právní důsledek, kterým je **povinnost vzájemně se majetkově vypořádat**. Vzájemné majetkové vypořádání smluvních stran, byla-li smlouva, podle níž si strany vzájemně plnily, neplatná nebo zrušena, je upraveno v § 457 obč. zák., který stanoví, že každý z účastníků je v takovém případě povinen vrátit druhému vše, co podle smlouvy dostal. Toto ustanovení je systematicky zařazeno mezi ustanovení upravující bezdůvodné obohacení.

Zrušením smlouvy má zákonodárce na mysli jak zrušení smlouvy (tj. zrušení závazku ze smlouvy) **úkony účastníků** (např. dohodou nebo jednostranným odstoupením od smlouvy), tak zrušení **ze zákona** (jako je tomu například v případě porušení fixní smlouvy). V řízení o vydání bezdůvodného obohacení soud jako předběžnou otázku posoudí, zda byl závazek ze smlouvy mezi účastníky zrušen.

Důležité je uvědomit si, že ustanovení § 457 se uplatní pouze a jedině v případě, že si strany závazkového vztahu plnily vzájemně. Restituční povinnost stíhá pouze účastníky smlouvy, tj. smluvní strany. Ze zákona tak vzniká tzv. **synallagmatický závazek**, v němž je povinnost obou stran k plnění na sebe vzájemně vázána.⁸¹ Právo jedné smluvní strany na vydání poskytnutého plnění je podmíněno její povinností vrátit druhé smluvní straně to, co podle smlouvy od ní přijala. Přirozeně platí zásada vyjádřená v § 560, že splnění závazku se může domáhat jen ten, kdo sám již svůj závazek splnil (tedy předmět bezdůvodného obohacení vrátil), popřípadě je připraven svůj závazek vůči druhé straně splnit, a zároveň s uplatněním svého práva vrací nebo nabízí vrácení toho, co přijal.

„Rozsah vydání bezdůvodného obohacení pro případ neplatné nebo zrušené smlouvy upravuje § 458 a § 459. To platí i pro situaci, kdy jedna ze smluvních stran nebude moci vrátit to, co na základě smlouvy obdržela, např. proto, že věc byla zničena. Této straně pak místo povinnosti naturální restituce

⁸¹ Srov. nálezy Ústavního soudu ČR ze dne 10.10.2007, sp. zn. I. ÚS 383/05.

vznikne povinnost poskytnout peněžitou náhradu, odpovídající hodnotě zničené věci v okamžiku vzniku bezdůvodného obohacení.“⁸²

Plnila-li jen jedna strana závazkového právního vztahu nebo jde-li o jednostranně zavazující smlouvu, synallagma nenastává, § 457 se neuplatní a povinnost vydat bezdůvodné obohacení vyplývá z § 451 odst. 1, § 456 a § 458.

Zvláště obtížným problémem se jeví **otázka účinků odstoupení od kupní smlouvy o převodu nemovitosti**. Na tomto místě bych ráda připomněla, že smluvní převod vlastnického práva k movitým i nemovitým věcem je zpravidla dvoufázový (srov. § 133 obč. zák.). Dvoufázovost smluvního převodu vlastnictví se projevuje tím, že se rozlišuje **právní důvod** (*iustus titulus adquirendi*) a **právní způsob nabytí vlastnictví** (*modus adquirendi dominii*).⁸³ Pro nabytí vlastnického práva musí být tyto podmínky naplněny kumulativně. Jedná se o tzv. **princip kauzální souvislosti**.⁸⁴

Nyní se zaměříme pouze na nabývání věcí nemovitých, které v praxi činí větší potíže než nabývání věci movitých.⁸⁵ S ohledem na § 133 odst. 2 občanského zákoníku je nutné oddělit závazkověprávní (obligační) účinky prodeje vyvolané kupní smlouvou od věcněprávních (věcných) účinků vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí, kterým se konstituuje vlastnictví k nemovité věci.⁸⁶ Nestanoví-li zvláštní právní předpis jinak, **smlouva** směřující k převodu vlastnického práva je **právním důvodem** jeho převodu, sama však jeho převod nepůsobí, protože má jen závazkověprávní (obligační) účinky. **Právním způsobem** nabytí vlastnického práva k nemovitostem, který má translační (převodní) účinky, je **vklad (intabulace) vlastnického práva do katastru nemovitostí**, pokud se jedná o nemovitosti zapisované do katastru nemovitostí, nebo **okamžik účinnosti smlouvy**, jde-li o nemovitosti, které nejsou předmětem

⁸² ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487*. Praha : Linde Praha a. s., 2008, s. 1093.

⁸³ Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.2006, sp. zn. 29 Odo 312/2003.

⁸⁴ DAUBNER, R. Princip abstrakce a jeho souvislost s ochranou dobré víry v právu. *Právní rozhledy*, 1994, č. 6, s. 189, 191.

⁸⁵ Je tomu tak i proto, že § 133 odst. 1 týkající se nabývání movitých věcí je dispozitivní a strany se proto mohou dohodnout na odchylné úpravě, naproti tomu v odstavci druhém a třetím § 133, který se týká nabývání věcí nemovitých, nalezneme úpravu kogentní, od níž se nelze odchýlit.

⁸⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 6. 2000, sp. zn. I. ÚS 331/98 (Sb.n.u.US: Svazek č. 18, Ročník 2000, Nález č. 86, s. 233).

evidence v katastru nemovitostí. Na základě požadavku vkladu věcných práv k nemovitostem podle zákona č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, došlo k výraznému odlišení závazkověprávních účinků smlouvy od jejich účinků věcněprávních. Vlastnické právo přechází dnem vkladu do katastru.⁸⁷

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí⁸⁸ dovodil, že odstoupí-li převodce od kupní nebo jiné smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti, zaniká právní důvod nabytí vlastnického práva (*titulus acquirendi*) s účinky "od počátku"; uvedené pak má mimo jiné za následek, že **převodce je nadále (nikdy nepřestal být) vlastníkem převáděných nemovitostí**. „Na tomto závěru nic nemění ani skutečnost, že podle (s účinky "od počátku" zrušené) smlouvy bylo ve prospěch nabyvatele vloženo do katastru nemovitostí vlastnické právo, neboť s účinky "od počátku" byl odklizen také právní způsob nabytí vlastnického práva (*modus acquirendi*); není-li tu totiž (s účinky "od počátku") právní důvod nabytí vlastnického práva, nemůže mít vklad vlastnického práva do katastru nemovitostí provedený na jeho základě sám o sobě jakékoliv právní účinky pro právní poměry účastníků zrušené smlouvy.“ Dle tohoto rozhodnutí tedy „platným a účinným odstoupením od kupní nebo jiné smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti se ve smyslu ustanovení § 48 odst. 2 obč. zák. zrušují (zanikají) od počátku obligační a věcné (věcněprávní) účinky smlouvy, na základě které nabytí (měl nabyt) účastník smlouvy vlastnické právo, a ve vlastnictví nemovitostí je tu stejný právní stav, jako kdyby ke kupní nebo jiné smlouvě o převodu vlastnictví nikdy nedošlo.“

Jak se má tedy postupovat v případech, že došlo ke změně zápisu vlastníka v katastru nemovitostí, přestože ke změně skutečného vlastníka nedošlo (například proto, že bylo od uzavřené smlouvy po právu odstoupeno nebo byla smlouva relativně nebo absolutně neplatná)? Přestože je v katastru nemovitostí zapsán jako „vlastník“ někdo, kdo vlastnické právo k nemovitosti nenabyt, dle § 11 zákona č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv

⁸⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 2. 1999, sp. zn. 2 Cdon 848/1997 (R 17/2000).

⁸⁸ Rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004.

k nemovitostem je ten, kdo vychází ze zápisu v katastru nemovitostí učiněného po 1. lednu 1993 v dobré víře, že stav katastru odpovídá skutečnému stavu věci, ledaže by musel vědět, že stav zápisů v katastru neodpovídá skutečnosti.

Je třeba zdůraznit, že „vlastník“ zapsaný v katastru není vlastníkem, ale pouhým držitelem nemovitosti.⁸⁹ Držitelem dle § 129 odst. 1 obč. zák. je ten, kdo s věcí nakládá jako s vlastní nebo kdo vykonává právo pro sebe. Ten, kdo drží neoprávněně nemovitost, je povinen vzhledem k jeho bezdůvodnému obohacení tuto nemovitost vydat jejímu skutečnému vlastníkov. V takovém případě má skutečný vlastník žalovat dle ustálené judikatury na vyklizení nemovitosti. Pokud však skutečný vlastník nemovitost nedrží ani není jeho vlastnictví zapsáno v katastru nemovitostí, potom je vhodné podat jak žalobu na určení vlastnického práva k nemovitosti, tak na povinnost neoprávněného držitele nemovitost vyklidit.

B) VLIV ODSTOUPENÍ OD SMLOUVY NA VLASTNICKÉ PRÁVO TŘETÍ OSOBY

Ještě složitější právní situace nastává v případě, že dojde k odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti až poté, co byla nemovitost původním nabyvatelem dále převedena na třetí osobu, která nebyla účastníkem původní smlouvy.

1. Vývoj názorů na účinky odstoupení od smlouvy mezi třemi osobami v soudní judikatuře

Původně zastával Nejvyšší soud⁹⁰ názor, že **dodatečné odpadnutí právního důvodu**, na jehož základě se stal převodce vlastníkem věci, kterou dále převedl na dalšího nabyvatele, **nemůže mít za následek zánik vlastnictví nabyvatele, který nemovitost nabyl v dobré víře**. Proti tomuto rozhodnutí byla podána ústavní stížnost. Ústavní soud⁹¹ prohlásil, že ochrany vlastnického práva se může dovolávat i ten, kdo tvrdí, že je vlastníkem, ačkoli právní stav evidence

⁸⁹ BAUDYŠ, P. K vydání nemovitosti nabyté z titulu bezdůvodného obohacení. *Ad notam*, 1998, roč. 4, č. 3, s. 63.

⁹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/98 (*Právní rozhledy* 2000, č. 2, s. 70).

⁹¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000.

vlastnického práva svědčí někomu jinému, ale zároveň dovodil, že **z právního vztahu vznikají práva a povinnosti, které se týkají pouze stran tohoto závazkového vztahu.** „Vztah mezi smluvci, včetně odstoupení od smlouvy, se v takovém případě může projevit opět jen mezi smluvci, a nemůže mít vliv na postavení třetích osob, které v dobré víře a v souladu s § 39 obč. zák. nabyly vlastnické právo k věci, která byla předmětem takové smlouvy. Proto se strana takového vztahu nemůže úspěšně dovolávat čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen Listiny), neboť ten chrání práva věcná, působící proti všem.“⁹² Naopak třetí osoba, která platně nabyla vlastnické právo, požívá nárok na ochranu i vůči původnímu vlastníku dle čl. 11 odst. 1 Listiny za podmínky, že toto věcné právo nabyla v dobré víře a v souladu s podmínkami stanovenými v § 39 obč. zák. Nemůže tedy dojít k restituci (navrácení v předešlý stav) v případě, že nabyvatel již nemá nemovitost, která byla předmětem koupě, ve svém vlastnictví.

Mezitím však Nejvyšší soud ČR zaujal stanovisko k výkladu ustanovení zákona č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve kterém uvádí (bez hlubší argumentace), že **„odstoupením od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti zaniká právní titul,** na jehož základě nabyl účastník smlouvy vlastnické právo, **a obnovuje se původní stav.** Odstoupením od smlouvy, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak, se smlouva od počátku ruší (§ 48 odst. 2 obč. zák.). Tímto jednostranným adresovaným právním úkonem zanikají účinky převodu nemovitosti na nabyvatele a obnovuje se původní stav, tedy ze zákona se obnovuje vlastnické právo převodce. Tento závěr platí i v případě, že nabyvatel, dříve než došlo k odstoupení od smlouvy, nemovitost převedl na další osobu, a tato osoba nabyla nemovitost v dobré víře.“⁹³

Posledně uvedený závěr byl potvrzen také stanoviskem Nejvyššího soudu ČR k výkladu ustanovení § 48 odst. 2 obč. zák., sp. zn. Cpjn 201/2005. Argumentace v tomto rozhodnutí je následující: „Zrušení smlouvy s účinky "od

⁹² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000. Článek 11 odst. 1 Listiny zní: *Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Dědění se zaručuje.*

⁹³ Stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 6. 2000, sp. zn. Cpjn 38/98.

počátku" znamená nejen to, že smlouva ztrácí své právní účinky a že neposkytuje základ pro právní vztahy účastníků; mezi účastníky smlouvy se zrušení smlouvy "od počátku" projevuje zejména tím, že se "od počátku" obnovují jejich práva a povinnosti v té podobě, v jaké je měli k předmětu smlouvy před uzavřením smlouvy (tedy že se obnovuje "původní stav"), a to bez zřetele k tomu, zda smlouva měla mít právní následky jen v podobě obligacních účinků, nebo zda měla mít také věcněprávní účinky (nabytí vlastnického nebo jiného věcného práva). Bylo-li na základě takto zrušené smlouvy plněno, jde o bezdůvodné obohacení získané plněním z právního důvodu, který odpadl (srov. § 451 odst. 2 obč. zák.), a každý z účastníků zrušené smlouvy je povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal (srov. § 457 obč. zák.). Zrušením smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti "od počátku" totiž, s účinky "od počátku", zaniká právní titul, na základě kterého nabyvatel nabytí vlastnické právo k nemovitosti; mezi účastníky smlouvy je po zrušení smlouvy takový právní stav, jaký byl před uzavřením smlouvy, a to nejen z hlediska obligacních účinků smlouvy, ale i účinků věcněprávních. To se projevuje zejména tím, že převodce je nadále vlastníkem nemovitosti a že - bez zřetele k uzavřené smlouvě - vlastně nikdy nepřestal být vlastníkem smlouvou převáděných nemovitostí.⁹⁴

Dále se v odůvodnění tohoto stanoviska uvádí, že „je totiž na místě přednostně přiznat právo na ochranu "převodci", neboť jeho vlastnické právo k předmětu všech uvedených vztahů stojí na počátku a je nepřípustné, aby bylo v důsledku těchto vztahů popřeno.“⁹⁵

Odlišné stanovisko k tomuto stanovisku občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČR vyjádřilo zejména⁹⁶ pět soudců Nejvyššího soudu, kteří zastávají názor již dříve vyjádřený v nálezů Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000 a opírají jej o princip právní jistoty, který zahrnuje také princip šetření nabytých práv.

⁹⁴ Stanovisko Nejvyššího soudu ČR k výkladu ustanovení § 48 odst. 2 obč. zák., ze dne 19. 4. 2006, sp. zn. Cpjn 201/2005.

⁹⁵ S tímto závěrem dle mého názoru nelze souhlasit, důvody, které mě k tomuto názoru vedou, budou uvedeny níže (viz strana 60 této práce).

⁹⁶ V odborné literatuře se proti tomuto stanovisku Nejvyššího soudu postavila například soudkyně Okresního soudu v Přerově JUDr. Pavla Pjajčíková in PJAJČÍKOVÁ, P. „Ne“ jednomu stanovisku Nejvyššího soudu. *Právní rozhledy*, 2006, č. 22, s. 828 – 829.

Prakticky stejné závěry jako stanovisko Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Cpjn 201/2005, poskytuje rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 31 Cdo 2808/2004 zastávající názor, že „odstoupí-li převodce od kupní nebo jiné smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti, zaniká právní důvod nabytí vlastnického práva (*titulus acquirendi*) s účinky "od počátku"; uvedené pak má mimo jiné za následek, že **převodce je nadále (nikdy nepřestal být) vlastníkem převáděných nemovitostí**. To platí i tehdy, jestliže nabyvatel, dříve než došlo ke zrušení smlouvy odstoupením, nemovitost převedl na další osobu, a i kdyby další nabyvatel byl v dobré víře, že se stal jejím vlastníkem.“

Avšak ne všichni soudci Nejvyššího soudu zastávají shodný právní závěr, proto byl podán k Ústavnímu soudu ČR návrh na zrušení § 48 odst. 2 obč. zák. Ústavní soud ve svém nálezu⁹⁷ zamítl tento návrh s následujícím odůvodněním: „Odstoupením od smlouvy podle § 48 odst. 2 občanského zákoníku se - není-li právním předpisem nebo účastníky dohodnuto jinak - **smlouva od počátku ruší, avšak pouze s účinky mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů**, pokud své vlastnické právo nabyli v dobré víře, než došlo k odstoupení od smlouvy, požívá ochrany v souladu s čl. 11 Listiny základních práv a svobod a s ústavními principy právní jistoty a ochrany nabytých práv vyvěrajícími z pojmu demokratického právního státu ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy, a **nezaniká**.“ Ústavní soud se tedy opětovně⁹⁸ přiklonil k závěru, že odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitostem má dopad pouze na smluvní strany a nemůže zasáhnout práva třetích osob nabytá v dobré víře.

2. Shrnutí judikatury

Z tohoto základního přehledu rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR a Ústavního soudu ČR vyplývá existence dvou skupin názorů.

První tvrdí, že odstoupením od smlouvy se smlouva v souladu s § 48 odst. 2 obč. zák. od počátku ruší, tudíž nikdy nevyvolala a ani nemohla vyvolat právní účinky. Původní nabyvatel se nikdy nestal vlastníkem nemovitosti, a proto

⁹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 16.10.2007, sp. zn. Pl. ÚS 78/06, č. 307/2007 Sb.

⁹⁸ Stejný závěr byl vyjádřen již nálezem Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, srov. výše.

nemohl ani převést vlastnické právo na dalšího nabyvatele, který (ne)nabyl vlastnické právo od nevlastníka. Proto "se obnovují"⁹⁹ všechna práva původního vlastníka a třetí osoba vlastnické právo nenabude.

Druhý názor¹⁰⁰ konstatuje, že odstoupení od smlouvy má jen obligační účinky mezi původním prodávajícím a původním kupujícím, a proto se řádně nabytých práv kupujícího – třetí osoby, včetně jeho vlastnictví k věci, nemůže dotknout. Kupující – třetí osoba nabyl vlastnické právo od osoby, která měla v době převodu vlastnictví opravdové, plné a nepodmíněné¹⁰¹ vlastnické právo, které je předmětem ústavní ochrany (čl. 11 odst. 1 Listiny).

Lze tedy shrnout, že původně se judikatura soudů klonila k názoru, že odstoupení od smlouvy mezi dvěma subjekty nemůže mít vliv na další nabyvatele v dobré víře. Občanskoprávní kolegium Nejvyššího soudu ČR však přijalo výkladové stanovisko odlišné – odstoupením od smlouvy dochází i k zániku práv dalších nabyvatelů. Nesouhlasné stanovisko k tomuto názoru zaujal senát Nejvyššího soudu č. 22 Cdo¹⁰² (v čele s JUDr. Jiřím Spáčkem, CSc.) i Ústavní soud ČR, který vyslovil závěr, že ústavně správným je výklad, že odstoupením od smlouvy právní vztahy třetích osob dotčeny nejsou.

3. Další judikatura – princip ochrany práv nabytých v dobré víře

Princip ochrany práv nabytých v dobré víře vychází z toho, že právo bylo skutečně nabyto, někdo se tedy stal jeho subjektem, a proto s ním může disponovat a nemůže být tohoto práva zbaven na základě obligačních úkonů jeho předchůdců. Ani v případě, že kdokoliv z jeho předchůdců odstoupí od smlouvy,

⁹⁹ MELZER, F. Vliv odstoupení od smlouvy na nabytí vlastnického práva. *Právní rozhledy*, 2006, č. 14, s. 515: „... je nesprávné hovořit o tom, že se po odstoupení od smlouvy obnovuje původní stav, protože tento právní stav se z úhlu pohledu po odstoupení od smlouvy vůbec nezměnil – nemá se tedy co obnovovat.“

¹⁰⁰ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/98, soudce Nejvyššího soudu ČR JUDr. Jiří Spáčil.

¹⁰¹ SPÁČIL, J. Odstoupení od smlouvy a vlastnické právo třetí osoby. *Právní rozhledy*, 2006, č. 18, s. 669.

¹⁰² Senát č. 22 rozhoduje o dovoláních ve věcech sporů z věcných práv, bezpodílového spoluvlastnictví manželů a společného jmění manželů, s výjimkou věcí, jež jsou v působnosti jiných senátů a ve věcech sporů ze zákona č. 72/1994 Sb. (vlastnictví k bytům); dostupné z: <<http://www.nsoud.cz/rozvrh.php>> [citováno dne 28. ledna 2009].

kteře nebyl vlastník účastníkem, nemůžee mít tato skutečnost za následek zánik jeho řádně nabytého vlastnictví. Z textu zákona nelze dovodit, že zrušení smlouvy *ex tunc* má mít za následek také zpětné zrušení vlastnického práva, které bylo na základě této smlouvy nabyto.

Dobrá víra (*bona fides*) je dle převažující rozhodovací praxe považována za „vnitřní přesvědčení určité osoby, že nejedná protiprávně. Jde tedy o psychický stav, o vnitřní přesvědčení subjektu, které samo o sobě nemůžee být předmětem dokazování. Tím mohou být skutečnosti vnějšího světa, jejichž prostřednictvím se vnitřní přesvědčení projevuje navenek, tedy okolnosti, z nichž lze dovodit přesvědčení příslušné osoby o její dobré víře.“¹⁰³

Problematika ochrany tzv. nabytých práv (*iura quaesita*) představuje speciální způsob časového ohraničení působnosti právních norem ve vztahu k minulosti, s dopadem na existenci subjektivních práv.¹⁰⁴ To zejména znamená, že nové zákony se nemají dotýkat nabytých práv. Zásada nedotknutelnosti vlastnictví je předpokladem stability majetkových vztahů ve společnosti.

V nálezu Ústavního soudu ČR ze dne 1. 8. 2006, sp. zn. II. ÚS 349/2003, ve věci ústavní stížnosti bylo rozhodováno o konfrontaci absolutní povahy vlastnického práva a právní zásady *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet* (nikdo nemůžee na druhého převést více práv, než sám má) s ústavním principem právní jistoty, obsaženým v čl. 1 Listiny.¹⁰⁵

Stěžovatelka uzavřela kupní smlouvu na nemovitost v dobré víře, spoléhajíc na správnost údajů obsažených v katastru nemovitostí. Avšak kupní smlouva, dle které nabyt původní nabyvatel vlastnické právo byla po převodu vlastnického práva na stěžovatelku prohlášena za absolutně neplatnou, neboť jejím skutečným smyslem bylo sjednání tzv. propadné zástavy, která je v rozporu s účelem zástavního práva. Bylo vysloveno, že „ochrana, jež poskytuje nabyvateli

¹⁰³ Rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3177/2005 (*Právní rádce*, 2008, č. 4, s. 74).

¹⁰⁴ FIALA, J., HURDÍK, J., a kol. *Lexikon občanského práva*. Sagit, 1997, s. 91.

¹⁰⁵ Článek 1 Listiny zní: *Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*

dobrá víra, není takové intenzity, aby zabránila vlastníku nemovitosti účinně uplatňovat své absolutní právo.“¹⁰⁶

Ústavní soud ve svém odůvodnění zamítnutí ústavní stížnosti mimo jiné uvedl: „Dobrá víra stěžovatelky je rozhodná pouze potud, že jí lze přiznat veškerá práva a povinnosti oprávněného držitele tak, jak vyplývají z ustanovení § 129 a násl. občanského zákoníku. Pro nabytí vlastnického práva ke sporným nemovitostem by měla dobrá víra stěžovatelky význam pouze za předpokladu, že by byla doprovázena dostatečně dlouhou držbou sporných nemovitostí a mohlo by tak dojít k jejich vydržení. S dobrou vírou však stávající právní úprava žádné jiné právní následky než výše uvedené nespojuje a tudíž ochrana, jež poskytuje nabyvateli dobrá víra, není takové intenzity, aby zabránila vlastníku nemovitosti účinně uplatňovat své absolutní právo. Jinými slovy, pokud zápis v katastru nemovitostí neodpovídá skutečnosti, má tato převahu nad katastrem.“ Dle názoru Ústavního soudu totiž „zásadně nelze trvat na zachování právní jistoty, jež byla, ač v dobré víře, nabyta v rozporu s právem.“

Také Nejvyšší soud ČR se opakovaně zabýval problematikou účinků odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí převodcem poté, co nabyvatel nemovitost dále převedl na třetí osobu a otázkou dobré víry. V jednom ze svých rozsudků¹⁰⁷ naznal, že „otázka, zda držitel věci byl v dobré víře, není otázkou skutkovou, ale právní.“ Ve druhém výroku stejného rozhodnutí se Nejvyšší soud ČR vypořádal s podmínkami trvání, resp. zániku dobré víry, když vyslovil, že „dobrá víra do té doby oprávněného držitele věci zaniká ve chvíli, kdy se tento držitel od kohokoli či jakýmkoliv způsobem dozvěděl o skutečnosti, která u něj **objektivně** musela vyvolat pochybnost o tom, že mu věc po právu patří, případně pochybnost, že je subjektem práva, jehož obsah vykonává.“

Tímto rozhodnutím však nebyla plně vyřešena otázka účinků odstoupení od smlouvy, o to se pokusil Nejvyšší soud teprve rozsudkem sp. zn. 31 Cdo 3177/2005,¹⁰⁸ ve kterém potvrdil, že odstoupením od smlouvy dochází (není-li

¹⁰⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 8. 2006, sp. zn. II. ÚS 349/2003.

¹⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 10. 2007, sp. zn. 22 Cdo 1806/2006.

¹⁰⁸ Rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3177/2005 (*Právní rádce*, 2008, č. 4, s. 72).

právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak) ke zrušení smlouvy od počátku, avšak pouze s účinky mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů nabyté v dobré víře nezaniká. Závěr o dobré víře dalších nabyvatelů je podmíněn okolností, že **v době uzavření smlouvy**, na základě které nabyli vlastnické právo, **byli se zřetelem ke všem okolnostem věci v dobré víře o tom, že není dán důvod pro odstoupení od smlouvy** žádnou ze stran smlouvy, jež byla zrušena odstoupením.

4. Právní postavení zainteresovaných osob

Odstoupení od smlouvy představuje vždy značný zásah do existujícího závazkového vztahu, zvláště pokud jde o odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti. Odstoupit od smlouvy může za podmínek stanovených zákonem jak prodávající, tak kupující, a to z jakéhokoli důvodu, který však nesmí být v rozporu se zákazem zneužití práva.

Odstoupení od smlouvy je jednostranný adresovaný právní úkon, který nemůže být považován za porušení smluvní povinnosti. Smlouva se tímto úkonem od počátku ruší. Převodce (prodávající) z tohoto důvodu nikdy nepřestal být vlastníkem nemovitosti. Kupující, který až do okamžiku dojití vůle prodávajícího o odstoupení od smlouvy je vlastníkem, se stává pouhým držitelem. Účastníkům vzniká povinnost vzájemně se majetkově vypořádat, a to zásadně podle zásad bezdůvodného obohacení. Tj. musí být vydáno vše, co každý z účastníků podle smlouvy dostal.

Jiný postup nastává v případě, kdy kupující převedl vlastnické právo na dalšího nabyvatele a až poté původní prodávající odstoupil od původní kupní smlouvy. Vyvstává otázka, zda se odstoupení od smlouvy týká pouze účastníků smlouvy, nebo i třetích osob.

Předně chci upozornit, že je vždy důležité každý případ zkoumat jednotlivě. Přikláním se k závěru, že pokud vlastník věci (původní nabyvatel) převede své vlastnické právo, a poté je následně zrušena smlouva, na jejímž základě sám nabyl nemovitost, kterou dále převedl, účinky odstoupení od smlouvy se projeví pouze mezi smluvními stranami. Tedy mezi původním prodávajícím a původním kupujícím.

Pokud třetí osoba, která se neúčastnila původního závazku, nabude v dobré víře vlastnické právo, byť z pohledu po odstoupení od smlouvy od nevlastníka (osoby, která nemovitost nevlastní), který však v době převodu vlastnictví byl řádně zapsán v katastru nemovitostí jako vlastník a měl všechna práva vlastníkově náležející, nemůže jí být řádně nabyté vlastnické právo odňato. Svůj názor opírám jednak o ochranu práv nabytých v dobré víře, jednak o zásadu *pacta sunt servanda*, tj. zásadu, že se smlouvy jako závazně učiněné projevy vůle mají dodržovat a každý má plnit závazky a tím respektovat jednou dané slovo.

Tato zásada je imanentní veškerému právu, platí tedy pro všechny závazkové právní vztahy. Stejně tak pro původně uzavřený závazek. Tím, že původní prodávající od smlouvy odstoupí, fakticky poruší právě zmíněnou zásadu dodržování smluv, avšak je-li od smlouvy odstoupeno po právu, jde o výkon práva, který nelze považovat za porušení smluvní povinnosti. Nelze však žádat vydání vlastnictví a držby zpět po třetí osobě, se kterou nebyl původní prodávající v závazkovém vztahu.

Vypořádání smluvních stran po nastoupení režimu § 48 odst. 2 obč. zák. je upraveno v rámci institutu bezdůvodného obohacení. Po platném odstoupení od smlouvy se uplatní § 457 obč. zák. *Je-li smlouva neplatná nebo byla-li zrušena, je každý z účastníků povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal.* Toto ustanovení stanoví **synalagmatický závazek** účastníků v případě, že je smlouva neplatná nebo byla zrušena. Původní prodávající má nárok na vydání věci vůči původnímu kupujícímu. Není-li vydání věci možné, například proto, že věc byla prodána nebo zničena, uplatní se § 458 odst. 1 obč. zák., který stanoví, že musí být vydáno vše, co bylo nabyto bezdůvodným obohacením. Pokud to není možné, musí být poskytnuta peněžitá náhrada. Toto ustanovení lze uplatnit i na případy, kdy původní kupující věc, kterou mezitím platně převedl na jiného, vydat nemůže právě proto, že ji již převedl na dalšího nabyvatele vůči kterému ani nemá nárok na její vydání. Původní kupující by proto měl původnímu prodávajícímu poskytnout peněžitou náhradu.

Dále je třeba klást si otázku komu přiznat zvýšenou ochranu – zda původnímu prodávajícímu nebo dalšímu nabyvateli, na kterého byla nemovitost převedena původním kupujícím.

Výše uvedené stanovisko Nejvyššího soudu ČR k výkladu ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, ze dne 19. 4. 2006, sp. zn. Cpjn 201/2005 uvádí ve svém odůvodnění mimo jiné, že „je totiž na místě přednostně přiznat právo na ochranu "převodci", neboť jeho vlastnické právo k předmětu všech uvedených vztahů stojí na počátku a je nepřípustné, aby bylo v důsledku těchto vztahů popřeno.“ Již při výkladu tohoto stanoviska výše¹⁰⁹ jsem uvedla, že s tímto zjednodušeným zvýhodněním původního převodce nesouhlasím a nyní se pokusím uvést základní důvody, které mě k odmítnutí zvýšené ochrany původního převodce vedou.

Nejčastěji dochází k odstoupení od smlouvy původním převodcem z důvodu neuhrazení kupní ceny původním nabyvatelem. Nejen dle mého názoru¹¹⁰ původní převodce převádí vlastnické právo z vlastní vůle, je účasten projevu vůle vyjádřenému ve smlouvě a je na něm, aby si svůj nárok zajistil bezvadnou smlouvou i věcněprávními prostředky pro případ, že by mu nebyla kupní cena uhrazena. Pokud původní převodce neučiní žádná opatření proti ztrátě svého vlastnictví bez obdržení protiplnění, musí riziko snášet jen on sám a nikoliv je přenášet na třetí osobu, která vlastnické právo v další etapě platně nabyla. Původnímu převodci je navíc poskytována zákonem ochrana v rámci bezdůvodného obohacení.

V případě zvýšené ochrany původního převodce je třetí osoba neustále v ohrožení ztráty svého řádně nabytého vlastnictví, a to bez jakéhokoliv svého zaviněného protiprávního úkonu či přičinění. Nelze chránit původního převodce za cenu poškození a zhoršení postavení toho, kdo jednal v dobré víře, že postupuje po právu. Na řešení, kdy si nový nabyvatel vlastnictví k nemovitosti nemůže být v právním státě jist vlastnickým právem, není a nemůže být žádný soukromý ani veřejný zájem.

¹⁰⁹ Viz strana 53 této práce.

¹¹⁰ Shodně např. SPÁČIL, J. Odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí v případě, že nemovitost již byla převedena na třetí osobu. *Soudní rozhledy*, 2001, č. 6, s. 185: „Předně je třeba říci, že tato osoba jako účastník smlouvy mohla mít vliv na její obsah, včetně jejích vad, a že nese tedy určité riziko toho, že smlouva nebude bez vad. Tato osoba také obdržela za převáděnou věc plnění, které má u sebe, a které bude povinna vydat jen oproti vrácení věci (§ 457 ObčZ). Pokud ovšem byla tak neprozřetelná, že převedla vlastnictví, aniž by obdržela protiplnění a aniž by si svůj nárok zajistila věcněprávními prostředky, pak je skutečnost, že se tohoto plnění nedomůže, spíše důsledkem její neopatrnosti.“

Naopak je třeba chránit práva třetích osob, tj. chováním subjektů soukromého práva by nemělo dojít k zásahu do právního postavení jiných osob – neměly by jim jednostranně vzniknout ani nové povinnosti ani nová oprávnění.

Jiný případ by ovšem nastal v případě, že by bylo prokázáno, že třetí osoba o vadách, které měly za následek zánik vlastnictví jejího předchůdce, věděla nebo se na nich dokonce podílela. Potom by však nešlo o nabytí vlastnického práva v dobré víře, a proto by platně ke vzniku vlastnictví nedošlo. Ke stejnému závěru došel například i Nejvyšší soud ČR v rozsudku, sp. zn. 22 Cdo 241/1999: „Pokud převodce převede nemovitost do vlastnictví nabyvatele, který úmyslně vyvolal skutečnosti, které vedly k následnému odpadnutí právního důvodu vlastnictví převodce, má dodatečné odpadnutí právního důvodu, na jehož základě se převodce stal vlastníkem věci, za následek i zánik vlastnictví nabyvatele, který nemovitost nenabyl v dobré víře.“¹¹¹

¹¹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 5. 6. 2000, sp. zn. 22 Cdo 241/99 (*Soudní rozhledy*, 2000, číslo 9, s. 264).

KAPITOLA 7

NÁSTIN PRÁVNÍ ÚPRAVY BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ V NÁVRHU NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

A) SNAHA O REKODIFIKACI SOUKROMÉHO PRÁVA V ČESKÉ REPUBLICE

Ministerstvo spravedlnosti ČR pracuje soustavně na rekodifikaci soukromého práva.

První návrh znění nového občanského zákoníku se začal připravovat již při předsednictví vlády ČSFR, avšak v důsledku společenských událostí byly práce přerušeny a zánik federace způsobil, že zcela ustaly. Druhý neúspěšný pokus rekodifikace občanského práva v České republice proběhl v roce 1996.¹¹²

V roce 2000 začalo připravovat Ministerstvo spravedlnosti České republiky pod vedením JUDr. Otakara Motejla nový věcný záměr občanského zákoníku, který zahrnul do právní úpravy občanského zákoníku i úpravu rodinného práva a úpravu obecných obchodních závazkových vztahů včetně většiny smluvních typů. Tento pokus zatím má šance nejvyšší. V dubnu roku 2001 totiž vláda schválila věcný záměr nového kodexu.¹¹³ V současné době je již připraveno paragrafované znění¹¹⁴ nového občanského zákoníku, připomínkové řízení bylo ukončeno dne 31. srpna 2008 a po rozsáhlém zapracování zásadních připomínek, byl návrh dne 14. ledna 2009 předložen k prostudování a projednání vládě České republiky. V Poslanecké sněmovně České republiky by se měl návrh projednávat v průběhu měsíce května 2009. V případě přijetí tohoto návrhu se počátek účinnosti nového občanského zákoníku předpokládá od 1. ledna 2012.

Návrh nového občanského zákoníku si klade za cíl sloužit člověku a nikoli státu. Proto je v centru pozornosti člověk, jeho zájmy a potřeby a opouští se pojetí civilního kodexu, podle něhož má občanský zákoník upravovat majetkové vztahy

¹¹² V podrobnostech ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 27.

¹¹³ Usnesení vlády České republiky ze dne 18. dubna 2001, č. 345 k návrhu věcného záměru občanského zákoníku (kodifikace soukromého práva).

¹¹⁴ Znění včetně důvodové zprávy lze nalézt na <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>> [citováno dne 17. ledna 2009].

(případně i vztahy jiné, mají-li majetkový aspekt), které se zřetelem na totalitní pojetí funkce státu a práva vytvořilo naše zákonodárství v 50. a 60. letech minulého století, a to způsobem i mezi státy někdejšího sovětského bloku celkem ojedinělým. Respektuje se naopak standardní koncepce občanského zákoníku jako kodifikace upravující postavení osob a jejich soukromá práva a soukromé povinnosti vznikající z jejich vzájemného styku. Návrhem se znovu sjednotí soukromé právo hmotné, což ve svém důsledku povede ke zrušení výrazné části obchodního zákoníku (zejména v oblasti sjednocení závazkového práva), celého zákona o rodině, zákona o sdružování občanů, zákona o pojistné smlouvě a zákona o nadacích a nadačních fondech. Nový občanský zákoník se připravoval 8 let a co do počtu obsahuje 2885 paragrafů. Dle názoru jeho předkladatelů se jedná o standardní moderní zákoník.

Návrh občanského zákoníku se skládá z pěti částí: obecná část, rodinné právo, absolutní majetková práva, relativní majetková práva a ustanovení společná, přechodná a závěrečná.

B) ROZBOR NAVRHOVANÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY BEZDŮVODNÉHO OBOHACENÍ A JEJÍ SROVNÁNÍ S PLATNOU PRÁVNÍ ÚPRAVOU

Problematiku bezdůvodného obohacení nalezneme v návrhu občanského zákoníku v části čtvrté („Relativní majetková práva“), hlavě IV. nazvané „Závazky z jiných právních důvodů“. Tato hlava se dělí na dva díly, které upravují „Bездůvodné obohacení“ a „Nepříkázané jednání a upotřebení cizí věci k prospěchu jiného“.

„Poslední hlava čtvrté části pojednává o obligacích označovaných jako kvazikontrakty a kvazidelikty. Z kvazideliktů bude na tomto místě zákoníku upraveno pouze bezdůvodné obohacení. Některé jiné kvazidelikty se upraví na jiných místech zákoníku (např. škoda způsobená pádem věci apod.). Právní úprava bezdůvodného obohacení vyjde z úpravy dosavadní, provedené v § 451 až 459 občanského zákoníku.“¹¹⁵ Návrh však vychází nejen z platného občanského

¹¹⁵ ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. Praha : Linde Praha a. s., 2001, s. 246.

zákoníku, ale také ze zahraničních vzorů (inspirace zejména německým BGB, rakouským ABGB či návrhem společného referenčního rámce – DCFR).

Bez důvodné obohacení nalezneme v § 2806 až 2818 návrhu občanského zákoníku.¹¹⁶ Již na první pohled je zřejmé, že nově zamýšlená úprava je výrazně rozsáhlejší. Nyní se pokusím (zejména s pomocí důvodové zprávy) o rozbor této právní úpravy.

Ustanovení navrhovaného **§ 2806** stanoví povinnost toho, kdo se na úkor jiného bez spravedlivého důvodu obohatí, ochuzenému vydat, oč se obohatil. Ve druhém odstavci jsou vyjmenována jednání, kterými zpravidla vzniká bezdůvodné obohacení. Bezdůvodně se obohatí **zvláště** ten, kdo získá majetkový prospěch

- plněním bez právního důvodu,
- plněním z právního důvodu, který odpadl,
- protiprávním užitím cizí hodnoty nebo
- tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám.

Návrh tedy opouští dosavadní chápání jednotlivých právních důvodů bezdůvodného obohacení v § 451 odst. 2 a v § 454 obč. zák. jako výčtu taxativního, což podle převažujícího názoru vylučuje samostatné použití obecné klauzule podle § 451 odst. 1 obč. zák. Důvodová zpráva toto potvrzuje, když říká, že „navrhuje upravit povinnost k vydání bezdůvodného obohacení jako obecnou, doplněnou příkladným výčtem typických případů“¹¹⁷ a uvádí příčiny přijetí této změny. Jaké obohacení je ospravedlněné a jaké nikoli, nelze usuzovat jen z existence nebo neexistence právního důvodu, ale i ze zásad slušnosti a zvyklostí soukromého života. Strany závazku se navrhuje označit jako obohaceného a ochuzeného.

Tři z příkladmo vyjmenovaných skutkových podstat jsou shodné s dosavadními skutkovými podstatami. Charakteristickým způsobem nabytí bezdůvodného obohacení zůstává plnění (tj. vědomé zvětšení cizího majetku) bez právního důvodu. Naopak právním důvodem bezdůvodného obohacení

¹¹⁶ Pokud se v této kapitole mluví o ustanovení bez uvedení zákona, jde o ustanovení navrhovaného občanského zákoníku.

¹¹⁷ Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku dostupná z <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/duvodova_zprava_OZ_090108.pdf>, s. 509 [citováno dne 17. ledna 2009].

v občanském zákoníku dosud neupraveným je protiprávní užití cizí hodnoty. Důvodová zpráva k tomuto bodu mlčí, avšak zřejmě jde o protiprávní užití cizí majetkové hodnoty, pod kterou si lze představit majetková práva nebo jiné penězi ocenitelné hodnoty, které nejsou věcí.

Ustanovení **§ 2807** vyjadřuje dosavadní zásadu odvozenou soudní praxí, že právo na vydání bezdůvodného obohacení je podpůrné (subsidiární) povahy a nelze je uplatnit v případech, kdy se nabízí k využití jiné právo k vymožení náhrady.

Vzhledem k opuštění taxativního výčtu zavazovacích důvodů bezdůvodného obohacení je více než kdy dříve nezbytné stanovit případy, kdy obohacení není bezdůvodné. Tuto problematiku řeší **§ 2808**, který obsahuje negativní vymezení bezdůvodného obohacení. Jedná se o případy:

- a) kdy byl plněn dluh;
- b) kdy dlužník plnil věřiteli dluh předčasně a věřitel takové plnění přijal a získal tak majetkovou hodnotu;
- c) nebylo-li uplatněno právo, ač uplatněno být mohlo;
- d) učinila-li jedna osoba něco ve svém výlučném a osobním zájmu či na vlastní nebezpečí.

To platí dle výslovného zákonného textu i v případě, že jedna osoba obohatí druhou s úmyslem ji obdarovat nebo obohatit bez úmyslu právně se vázat.

Ustanovení **§ 2809** vymezuje plnění bez právního důvodu, pod jehož podřazuje i plnění z neplatného právního úkonu. Plnění bez právního důvodu, jak stanoví i důvodová zpráva k návrhu, zejména na základě neplatné smlouvy, je plněním nedluhu. Takové plnění nemá oporu ve spravedlivém důvodu, a proto musí být vráceno tomu, kdo plnil.

Ve druhém odstavci **§ 2809** je upraven postup pro vydání obohacení v případě obohacení třetí osoby. Typickým případem je existence právního důvodu k plnění věřiteli, přičemž dlužníkovi bylo plněno věřitelovým poddodavatelem na základě neplatné smlouvy. V takovém případě bude věřitel obohacen, ale poddodavatel může požadovat vydání jen proti té straně, které plnil podle neplatné smlouvy, nikoli proti tomu, kdo byl obohacen ve výsledku. Avšak návrh zná z tohoto pravidla výjimky. Vedlo-li plnění k obohacení třetí osoby,

vydá je ochuzenému jen pokud byl k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou nebo zneužitím závislosti, anebo pokud nebyl svéprávný.

V **§ 2810** je upraven postup pro vrácení toho, co bylo omylem splněno navíc. Jde-li o závazek s alternativním plněním a splní-li dlužník omylem více, než plnit měl, může požadovat vydání všeho, co plnil navíc. Navržené ustanovení řeší, co má být vydáno, a to podle toho, kdo (zda dlužník nebo věřitel) měl volbu, co bude plnit. Měl-li dlužník plnit jedno z více volitelných plnění a poskytl-li jich omylem více, záleží na jeho vůli, co bude žádat zpět. Měl-li však právo volby věřitel, může se dlužník domáhat, aby věřitel provedl volbu; neprovede-li věřitel volbu bez zbytečného odkladu, lze se domáhat, aby prohlášení jeho vůle nahradil soud.

§ 2811 vychází z § 455 obč. zák., volí však obecnější formulace a oproti platnému znění doplňuje výjimku zakládající ochuzenému právo požadovat vydání v některých mimořádných situacích, kdy obohacení nelze ze zřejmých důvodů uznat za ospravedlněné. Podle tohoto ustanovení tedy nemá nárok na vrácení plnění ten, kdo

- plnil dluh nežalovatelný nebo promlčený nebo neplatný pro nedostatek formy;
- jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen, ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl.

Avšak plnila-li osoba proto, že k tomu byla přivedena lstí, donucena hrozbou nebo zneužitím závislosti, nebo plnila-li osoba nesvéprávná, jedná se o bezdůvodné obohacení a osoba, která takto plnila má nárok na vrácení toho, co plnila.

Další důvod k vrácení plnění obsahuje **§ 2812**. Plnila-li strana vědomě proto, aby druhá strana něco vykonala za účelem zakázaným nebo zcela nemožným, nemá podle tohoto ustanovení právo požadovat, aby jí to bylo vráceno. Důležité je, že plnění bylo poskytnuto vědomě, přičemž vědomost toho, kdo plnil za účelem zakázaným nebo nedovoleným, se vyžaduje v době, kdy plnil. Toto ustanovení se užije pouze v případě, že již bylo plněno.

Druhá věta ustanovení § 2812 řeší případ, kdy jedna strana plní druhé straně, aby ji odvrátila od zakázaného protiprávního činu (důvodová zpráva mluví

o přijetí plnění z nemravné příčiny). Pokud někdo dal něco tomu, kdo se chtěl protiprávního činu dopustit, může požadovat vrácení tohoto plnění.

§ 2813 navazuje na § 2806 odst. 1 a řeší případy, kdy věc, která je předmětem bezdůvodného obohacení, nelze vydat. Není-li vydání předmětu bezdůvodného obohacení dobře možné, má být poskytnuta **náhrada v penězích**. Na rozdíl od ustanovení § 458 obč. zák., které příkladmo vyjmenovává, že je tak tomu zejména proto, že obohacení záleželo ve výkonech, je navrhané ustanovení pojaté obecněji. Na druhou stranu, zatímco dosavadní občanský zákoník nestanoví, jak se stanoví výše peněžitě náhrady a toto je odvozeno soudní praxí, návrh obsahuje bližší pravidla pro zjištění výše peněžitě náhrady a její poskytnutí.

Z pravidla, že výše náhrady musí odpovídat obvyklé ceně, se navrhuje vyčlenit dvě výjimky, které jsou obsahem druhého a třetího odstavce tohoto ustanovení. Bylo-li plněno za úplatu (na základě neplatné smlouvy nebo v rámci závazku, který byl později zrušen), neexistuje rozumný důvod k tomu, aby ochuzený požadoval náhradu obvyklé ceny, proto se navrhuje přiznat mu náhradu ve výši ceny ujednané, avšak pouze pokud právě ujednaná cena nezakládá svou výší neplatnost smlouvy. Druhou výjimkou je situace, kdy nelze předmět bezdůvodného obohacení vydat proto, že došlo k jeho zkáze, ztrátě nebo zhoršení z příčin přičitatelných ochuzenému. Obohacený má v tomto případě nahradit nanejvýš tolik, co ušetřil na vlastním majetku.

Návrh také přejímá ustanovení čl. VII.-6:103 DCFR. Právo na peněžitou náhradu nemá vzniknout v rozsahu, jakém se přičí účelu pravidla vylučujícího platnost právního jednání. Podle důvodové zprávy dopadá toto ustanovení zejména na smlouvy uzavřené s nezletilými, nemůže-li nezletilý již vydat, co získal (například pokud si nezletilý „koupí“ nějakou věc, kterou následně zničí), nelze ho ani zavázat k peněžitě náhradě za bezdůvodné obohacení. Toto ustanovení dopadá také na případy, kdy dojde k odstoupení od smlouvy na straně kupujícího například poté, co vadu koupené věci zjistí až při jejím upotřebení, např. osoba A si koupí od osoby B lak, kterým natřívá své auto, lak se však projeví jako vadný a osoba A odstoupí od smlouvy.

Podle § 2814 po osobě, která nabyla majetkový prospěch bezdůvodně, ale v dobré víře, lze žádat, jen co z obohacení ještě při vznesení požadavku na vydání není spotřebováno. Bezdůvodné obohacení v těchto případech má být posuzováno nikoli k okamžiku jeho nabytí, nýbrž k okamžiku, kdy je žádáno jeho vydání. Stejnou úpravu obsahuje také BGB v ustanovení § 818 odst. 3.

Ustanovení § 2815 má chránit obohaceného, který předmět obohacení nabyl v dobré víře **za úplatu** od třetí osoby. Upravuje situaci, kdy poctivý příjemce (obohacený v dobré víře), zcizil za úplatu předmět bezdůvodného obohacení. Tento má právo volby, buď vydá peněžitou náhradu za předmět bezdůvodného obohacení, anebo co utržil. Pokud tedy obohacený v dobré víře předmět obohacení zcizí výhodně (za výhodných podmínek) díky své obratnosti, přiznává se mu právo volby, zda vydá, co utržil, nebo náhradu ve výši obecné ceny.

Druhá věta ustanovení § 2815 upravuje obdobnou situaci, avšak v tomto případě jde o zcizení předmětu bezdůvodného obohacení **bezúplatně**. V takovém případě dle navrhovaného znění nemá ochuzený vůči obohacenému právo na náhradu (obohacený již není obohacen, a proto není povinen k náhradě). Pokud však předmět bezdůvodného obohacení nabyla bezúplatně osoba, která o bezdůvodném obohacení věděla nebo musela vědět, má ochuzený právo požadovat plnění (vydání předmětu bezdůvodného obohacení nebo zaplacení peněžité náhrady) po této osobě. Tím ovšem nejsou dotčena práva vlastníka, který se může domáhat vydání věci s odkazem na své vlastnictví a jehož práva jsou upravena ustanoveními o právech věcných.

V § 2815 odst. 2 je upraven další případ, kdy není obohacený povinen k náhradě. Pokud obohacený získal předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení a nemůže-li jej dobře vydat (například může jít o situaci, kdy někdo bez souhlasu oprávněné osoby třeba v očekávání nějaké odměny pokosí na jejím pozemku trávu, zorá cizí pole, opraví cizí střechu, natře cizí plot – učinil-li tak bez právního důvodu, nemá právo na náhradu). Avšak právo na peněžitou náhradu toho, kdo plnil z úplatné smlouvy, byť nebyla platná, nebo byl-li závazek z úplatné smlouvy zrušen, dotčeno není. V takovém případě se postupuje podle § 2813.

Naopak v případě bezdůvodného plnění nepoctivému příjemci (tj. obohacenému, který nebyl v dobré víře), má ochuzený právo domáhat se podle § 2816 vydání toho, co ten od něho nabyl v době, kdy obohacení získal.

Na toto ustanovení úzce navazuje § 2817. Obohacený, který nebyl v dobré víře, má povinnost vydat vše, co obohacením nabyl, a to včetně plodů a užitků, které získal (srov. § 458 odst. 2 obč. zák.). Také je povinen nahradit užitek, který by ochuzený byl získal. Zcizil-li obohacený, který nebyl v dobré víře předmět obohacení za úplatu, má ochuzený právo požadovat, aby mu byla podle jeho volby vydána buď peněžitá náhrada, anebo co obohacený zcizením utržil. Dle důvodové zprávy se navrhuje ochuzenému přiznat právo domoci se toho, aby mu byl vydán i mimořádný zisk, který obohacený získal.

§ 2818 v podstatě zpřesňuje dosavadní § 458 odst. 3 obč. zák.

V ustanoveních navazujících na bezdůvodné obohacení nalezneme problematiku **jednatelství bez příkazu**. Základní ustanovení nepřikázaného jednatelství (§ 2819 a násl.) určuje pravidlo, dle kterého vmísí-li se někdo do záležitostí jiné osoby, ač k tomu není oprávněn, následky z toho vzniklé, jdou k jeho tíži. Další ustanovení se týkají odvracení škody a jednání k užítku jiné osoby. Výkon tohoto práva je podmíněn skutečností, že podstata věci nesmí být zhoršena a že nesmí být ani nadměrně ztíženo její užívání.

Upotřebení cizí věci k prospěchu jiného (tzv. nepravé jednatelství či *versio in rem*), nacházející se v oddílu druhém této hlavy, představuje jakousi obecnou klauzuli bezdůvodného obohacení získaného jinak než plněním. Základní ustanovení § 2824 stanoví, že upotřebí-li někdo cizí věc k prospěchu jiného, aniž má úmysl obstarat cizí záležitost, a není-li dobře možné domoci se vydání této věci, může vlastník věci po něm požadovat náhradu hodnoty, kterou věc měla v době upotřebení, a to i tehdy, nebylo-li prospěchu dosaženo.

Z uvedeného vyplývá snaha předkladatelů navrhovaného nového občanského zákoníku vytvořit moderní soukromoprávní kodex, který má ve větším rozsahu respektovat vůli člověka a zároveň mu poskytnout rozumnou míru ochrany. Motto nového občanského zákoníku zní „zákon pro život, zákon inspirovaný životem“.

KAPITOLA 8

ZÁVĚR

Institut bezdůvodného obohacení je jedním z právních důvodů vzniku závazků (a tedy i samostatným zavazovacím důvodem), což vyplývá i z dikce ustanovení § 489 občanského zákoníku. „Závazkové právní vztahy, pro něž je charakteristické, že věřiteli zakládají právo na plnění a dlužníkovi povinnost splnit dluh, vznikají totiž nejen smluvně, ale – při splnění zákonných podmínek – též mimosmluvně.“¹¹⁸

Cílem mé práce bylo zpracování některých sporných a diskutabilních témat týkajících se problematiky bezdůvodného obohacení.

Ve stručnosti jsem se věnovala historickému vývoji zkoumaného institutu a byla jsem ohromena propracovaností, důsledností a kvalitou tehdejší úpravy bezdůvodného obohacení. Vliv římského práva na platnou právní úpravu se projevil i u tohoto institutu.

Po seznámení s pojmem bezdůvodného obohacení a vymezení jeho charakteristiky nejen dle českého práva, ale i dle práva platného ve Spolkové republice Německo, jsem se věnovala odlišení bezdůvodného obohacení a podobných občanskoprávních institutů – odpovědnosti za škodu a jednatelství bez příkazu.

Po tomto teoretickém úvodu jsem se zaměřila na právní povahu ustanovení § 451 odst. 1 občanského zákoníku, kde jsem dospěla k názoru, že výčet skutkových podstat uvedený v občanském zákoníku není (neměl by být) taxativní, avšak vzhledem k všeobecně přijatému opačnému mínění jsem vyvodila závěr, že v tomto ustanovení nalézáme samostatnou obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení, která dopadá na případy, jež nelze podřadit pod některou ze zvláštních skutkových podstat.

Jednotlivé zvláštní skutkové podstaty právního vztahu z bezdůvodného obohacení uvedené v občanském zákoníku v § 451 odst. 2 a § 454 jsem vymežila

¹¹⁸ ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1175.

zvláště pomocí ustálené soudní praxe, zaujala jsem k nim své stanovisko a některé podobné skutkové podstaty jsem od sebe odlišila. Zároveň jsem se věnovala skutkovým podstatám uvedeným v německém BGB. Při tomto srovnání jsem zjistila, že stejně jako české občanské právo vychází také německé BGB z římskoprávní tradice, avšak jeho úprava bezdůvodného obohacení je propracovanější, důslednější a dopadá na více případů, které mohou v praxi nastat, čímž mám na mysli zvláště úpravu bezdůvodného obohacení získaného jiným způsobem než plněním.

Důležitá je kapitola zabývající se odstoupením od smlouvy, jeho účinky na smluvní strany i třetí osoby. K tomuto tématu bych ráda podotkla, že jsem se v tomto případě zabývala pouze částí velmi rozsáhlé problematiky. Odstoupení od smlouvy je úkon se závažnými důsledky, avšak dle mého názoru se účinky tohoto úkonu projevují pouze mezi smluvními stranami závazkového právního vztahu. Zákon zná řešení ohledně majetkového vyrovnání smluvních stran po účinném odstoupení od smlouvy jednou z těchto stran, a to v ustanovení § 457 a § 458 obč. zák. Mám za to, že třetí osoba, pokud nabyla vlastnické právo od oprávněného převodce v dobré víře, nemůže být zbavena svého řádně nabytého vlastnictví. Dále je možné zaměřit se přímo na (ne)nabývání vlastnického práva od osob, které nikdy nebyly oprávněny vlastnictví převést, zejména pokud nebyl předmět obohacení získán v souladu se zákonem.

V době, kdy se všude skloňuje termín rekodifikace soukromého práva, v jejímž rámci se připravuje také nový občanský zákoník, není možné nezabývat se jeho aktuálním návrhem. Po stručné charakteristice procesu rekodifikace jsem se zaměřila na pojednání o návrhu právní úpravy bezdůvodného obohacení de lege ferenda. Návrh nového občanského zákoníku vychází ze současné právní úpravy, přičemž však podrobněji než nyní upravuje práva a povinnosti stran závazkového vztahu vzniklého z bezdůvodného obohacení a snaží se ve větší míře chránit postiženého. Ryze kladně hodnotím zařazení institutu do systematiky návrhu nového občanského zákoníku mezi závazkové právní vztahy. Po srovnání se současnou právní úpravou jsem zjistila, že navrhovaná právní úprava je rozsáhlejší a pokrývá některé dosud neupravené případy. V návrhu se také opouští

chápání skutkových podstat bezdůvodného obohacení jako taxativního výčtu, což je dle mého názoru největším přínosem navrhované úpravy.

Hlavním přínosem mé práce je zaměření se na určitou výseč týkající se bezdůvodného obohacení. Nekladla jsem si za cíl zpracovat toto rozsáhlé téma komplexně. Práce byla zaměřena pouze na některé sporné otázky této oblasti, proto lze na problematiku nahlížet i z dalších úhlů pohledu. Zejména je možné zabývat se dalšími ustanoveními občanského zákoníku, které přímo nebo nepřímo s danou problematikou souvisí.

Jako příklad uvádím promlčení práva na vydání plnění z bezdůvodného obohacení (§ 107 obč. zák.), případy, které se za bezdůvodné obohacení nepovažují (§ 455 obč. zák.) a vydání obohacení státu v případě, že nelze zjistit toho, na jehož úkor byl předmět obohacení získán (§ 456 obč. zák.).

Jak již bylo uvedeno výše, je také možné zaměřit se přímo na (ne)nabývání vlastnického práva od osob, které nikdy nebyly oprávněny vlastnictví převést, zejména pokud nebyl předmět obohacení získán v souladu se zákonem. Dále by bylo zajímavé posoudit vztah žaloby z bezdůvodného obohacení a reivindikace [tj. vlastnické žaloby na vydání (vyklizení) neoprávněně zadržované věci] a vztah ustanovení §§ 130 a 131 obč. zák. a § 458 (tj. vztah vydání věci držitelem a vydání věci na základě vzniku právního vztahu z bezdůvodného obohacení).

Pozornost by si jistě také zasloužila snaha Evropské unie sbližovat občanské, resp. soukromé právo na evropské úrovni, byť harmonizace, případně unifikace smluvního práva není zatím možná, zejména proto, že členské státy mají jisté obavy o své kulturní dědictví a představa jednotného občanského zákoníku není jednoznačně přijata.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Diplomarbeit befasst sich mit einigen umstrittenen und diskutierten Themen der ungerechtfertigten Bereicherung (weiter UB). Da die Problematik der UB sehr umfangreich und vielfältig ist, wird sie in dieser Arbeit nicht vollständig bearbeitet.

Die UB ist ein Teilgebiet des Zivilrechts, das in der Theorie oft außer acht gelassen wird, in der Praxis jedoch erhebliche Schwierigkeiten bereitet. Sie ist ein Rechtsgrund zur Entstehung der Verbindlichkeit und zählt daher zu den außervertraglichen Schuldverhältnissen.

Die Rechtsregelung der UB entstammt der Tradition des römischen Rechts. Nach der Abgrenzung der geschichtlichen Entwicklung des römischen Rechtes beschäftige ich mich mit der positiv-rechtlichen Regelung im Bürgerlichen Gesetzbuch (Gesetz Nr. 40/1964 Slg., Bürgerliches Gesetzbuch, in der Fassung der späteren Vorschriften). In der Tschechischen Republik gibt es keine ausreichende Rechtsregelung der UB. Der knappe Text des Gesetzes wird durch eine reiche, allerdings unzureichende ständige Judikatur ergänzt.

Außer der eigentlichen Begriffsdefinition und Charakterisierung der UB konzentrierte ich mich auf Bestimmung weiterer außervertraglicher Verbindlichkeiten (es handelt sich um Schadenhaftung und Geschäftsführung ohne Auftrag) und ihre gegenseitige Beziehung. Ich beschäftigte mich weiterem mit einzelnen Tatbeständen der UB. Mein Interesse gilt darüber hinaus der Problematik der Auswirkungen des Vertragsrücktrittes und seinen Folgen auf die Rechtsstellung der betroffenen Personen (Vertragsparteien und Dritten).

Die tschechische Rechtsregelung vergleiche ich mit der in der Bundesrepublik Deutschland geltenden Rechtsregelung, welche im Bürgerlichen Gesetzbuch enthalten ist. Meiner Meinung nach ist die deutsche Rechtsregelung durchdachter, konsequenter und stabiler als die tschechische und bezieht sich auf mehr Fälle, die in der Praxis entstehen können, insbesondere die Regelung der UB durch Nichtleistungskonditionen.

Ich widme mich auch dem aktuellen Entwurf des neuen Bürgerlichen Gesetzbuches der Tschechischen Republik, dessen Bestimmungen natürlich auch die hier dargelegte Problematik beinhaltet. Die entworfene Rechtsregelung ist umfangreicher als die gegenwärtige Rechtsregelung und umfasst bisher noch nicht behandelte Fälle. Sehr positiv werte ich die Abkehr von der bisherigen Darstellung des Tatbestandes als taxative Aufzählung.

Der wichtigste Beitrag meiner Diplomarbeit besteht in der Bearbeitung einiger strittigen Fragen aus dem Bereich der UB. Mein Ziel ist keine vollständige Bearbeitung dieses umfangreichen Themas, sondern ich konzentriere mich im Rahmen der vorliegenden Arbeit nur auf einige schwierige Fragen dieses Bereichs, deshalb kann man diese Problematik auch aus anderen Sichtwinkeln betrachten.

SEZNAM LITERATURY

A) Monografie, odborné publikace, učebnice, komentáře

BAMBERGER, H. G., ROTH, H. *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2, §§ 611 – 1296 : AGG, ErbbauVO, WEG.* 2. Auflage. München : C. H. Beck, 2008. 2725 s. ISBN 978-34-0653-752-3.

BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* Praha : Academia, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X.

ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek § 1 – 487.* Praha : Linde Praha a. s., 2008. 1391 s. ISBN 978-80-7201-687-7.

ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva.* Praha : Linde Praha a.s., 2001. 302 s. ISBN 80-7201-303-0.

FIALA, J., HURDÍK, J., a kol. *Lexikon občanského práva.* Sagit, 1997. 495 s. ISBN 80-7208-002-4.

FIALA, J., a kol. *Občanské právo.* Praha : ASPI Publishing s.r.o., 2006. 963 s. ISBN 80-7357-212-5.

FIALA, J., KINDL, M., a kol. *Občanské právo hmotné.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 718 s. ISBN 978-80-7380-058-1.

HULVA, T. *Ochrana majetku.* Praha : Linde Praha a. s., 2008. 375 s. ISBN 978-80-7201-712-6.

HULVA, T. *Právo ochrany spotřebitele pro neprávnický.* Praha: ASPI, 2006. 360 s. ISBN 80-7357-172-2.

KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* 2. dopl. a přeprac. vydání. Praha : C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 80-717-9031-1.

KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J. a kol. *Občanské právo hmotné 2. Díl třetí, Závazkové právo.* 4. doplněné vydání. Praha : ASPI, 2006. 612 s. ISBN 80-7357-131-5.

KORECKÁ, V. *Neoprávněný majetkový prospěch v občanském právu.* Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Právnická fakulta, 1981. 137 s.

LAVICKÝ, P. *Přehled judikatury ve věcech bezdůvodného obohacení.* Praha : ASPI a. s., 2006. 415 s. ISBN 80-7357-208-7.

ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1 – 459. Komentář.* Praha : C. H. Beck, 2008. 1221 s. ISBN 978-80-7400-004-1.

ŠVESKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník II. § 460-880. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2008. 1070 s. ISBN 978-80-7400-004-1.

VANĚK, J. *Neoprávněný majetkový prospěch*. Praha : Panorama, 1987. 234 s.

B) Odborné články

BAUDYŠ, P. K vydání nemovitosti nabyté z titulu bezdůvodného obohacení. *Ad notam*, 1998, roč. 4, č. 3, s. 59 – 64

DAUBNER, R. Princip abstrakce a jeho souvislost s ochranou dobré víry v právu. *Právní rozhledy*, 1994, č. 6, s. 189 – 192

KNAPP, V. Nový občanský zákoník a některé otázky socialistické morálky. *Socialistická zákonnost*, 1961, č. 1, s. 350 – 363

MELZER, F. Vliv odstoupení od smlouvy na nabytí vlastnického práva. *Právní rozhledy*, 2006, č. 14, s. 512 – 518

PJAJČÍKOVÁ, P. „Ne“ jednomu stanovisku Nejvyššího soudu. *Právní rozhledy*, 2006, č. 22, s. 828 – 829

SPÁČIL, J. Odstoupení od smlouvy a vlastnické právo třetí osoby. *Právní rozhledy*, 2006, č. 18, s. 669- 671

SPÁČIL, J. Odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí v případě, že nemovitost již byla převedena na třetí osobu. *Soudní rozhledy*, 2001, č. 6, s. 181 – 185

C) Právní předpisy

ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod (usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky), ve znění pozdějších předpisů

sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8 – dodatkový protokol č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, v platném znění

císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů

zákon 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

návrh nového občanského zákoníku po zpracování připomínek (znění předložené vládě v lednu 2009)

D) Judikatura

Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 28. 3. 1975, čj. Cpj 34/74 (R 26/1975)

Zhodnotenie občianskoprávneho kolégia Nejvyššího soudu SSR zo dňa 21. 12. 1978, sp. zn. Cpj 37/78 (R 1/1979)

Správa Nejvyššího soudu SSR zo dňa 22. 11. 1985, sp. zn. Pls 2/85 (R 25/1986)

Zhodnocení občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29. 9. 1987, sp. zn. Cpj 41/87 (R 4/1988)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 12. 1997, sp. zn. 2 Cdon 944/97 (*Soudní judikatura*, 1998, č. 9, s. 189, pořadové č. 66/1998)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 2. 1999, sp. zn. 2 Cdon 848/1997 (17/2000)

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/98 (*Právní rozhledy*, 2000, č. 2, s. 70)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 5. 6. 2000, sp. zn. 22 Cdo 241/99 (*Soudní rozhledy*, 2000, č. 9, s. 264)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2001, sp. zn. 25 Cdo 968/99

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 8. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2107/2000 (R 5/2005)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 11. 2002, sp. zn. 25 Cdo 2715/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 6. 2003, sp. zn. 29 Odo 289/2001 (R 23/2004)

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 1. 2006, sp. zn. 29 Odo 312/2003

Rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. 33 Odo 1186/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16. 10. 2007, sp. zn. 22 Cdo 1806/2006

Rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3177/2005 (*Právní rádce*, 2008, č. 4, s. 72 – 74)

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 12. 6. 2000, sp. zn. I. ÚS 331/98 (Sb.n.u.US: Svazek č. 18, Ročník 2000, Nález č. 86, s. 233)

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 22. 2. 2006, sp. zn. II. ÚS 471/05 (Sb.n.u.US: Svazek č. 40, Ročník 2006, Nález č. 43, s. 355)

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 8. 2006, sp. zn. II. ÚS 349/2003

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 10. 2007, sp. zn. I. ÚS 383/05

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 16. 10. 2007, sp. zn. Pl. ÚS 78/06, č. 307/2007 Sb.

Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze ze dne 30. 1. 1995, sp. zn. 1 Cdo 74/93 (*Právní rozhledy*, 1996, č. 3, s. 124)

E) Internetové odkazy a zdroje

<http://www.aspimeritum.cz/aspimeritum/rada/&tier=44&content=intro>

<http://www.encyklopedie.seznam.cz>

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/uvodni-stranka.html>

<http://www.nsoud.cz/rozvrh.php>

<http://www.usoud.cz>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Leistungskondiktion#Leistungskondiktion>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Leistungskondiktion#Nichtleistungskondiktionen>

<http://www.lexexakt.de/glossar/ungerechtfertigtebereicherung.php>

<http://www.lexexakt.de/glossar/leistungskondiktion.php>

<http://www.lexexakt.de/glossar/nichtleistungskondiktion.php>

<http://www.steuerlinks.de/lr-bereicherung-ungerechtfertigte.html>